

עתיד בית המשפט לענייני משפחה:

פראדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה

ועוד

פיליפ מרכוס, שופט בדימוס

שבט תשע"ג ינואר 2013

עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פראדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה

ועוד

פיליפ מרכוס, שופט בדימוס

philipmarcusjurist@gmail.com

שבט תשע"ג ינואר 2013

עמוד	התוכן
4	פתח דבר
6	פראדיגמה חדשה: הגדרת יחסי הורה-ילד
8	פראדיגמה חדשה: מתן פתרונות להורים פרודים וילדיהם: יישוב סכסוך במשפחה וצמצום ההליך האדוורסארי
14	ראייה השוואתית
16	חוק בית המשפט לענייני משפחה התשנ"ה-1995 ותקנות סדר הדין האזרחי התשמ"ד-1984 - הערות והצעות לתיקון
16	ריכוז סמכויות – סעיף 1 לחוק
17	מינוי השופטים – סעיף 2 (ג) לחוק
18	נשיא או שופט ראשי – סעיף 2 (ב) לחוק
19	שופט הרשת הבנילאומית סעיף 2 (ב) לחוק
20	מעורבותם של קטינים – סעיף 3 (ד) לחוק ופרק כ' 2 לתקנות
21	סמכויות נוספות – סעיפים 4 ו-6 לחוק
23	יחידת הסיוע – סעיף 5 לחוק
24	משפחה אחת, שופט אחד – סעיף 6 לחוק
25	הליכי ביצוע – סעיף 7 לחוק
26	ערעורים – סעיף 9 לחוק
27	גילוי מסמכים – תקנה 258ט
28	קדם משפט תקנה 258יא
28	ישיבת טרום הוכחות – תקנה 258כז 1 מוצעת
29	הגשת הליך בעניין הורות בדרך של בקשה ליישוב סכסוך – תקנות 258ה 1, 258כ

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

31	ערעור בעניינו של קטין – תקנה 258כח, תרנה 257לג(א) מוצעת
31	עורכי דין
32	עומס, התמשכות ההליכים, שחיקה
35	השתלמויות
36	פרסום החלטות ופסקי דין
37	מחקר והערכה
37	סיכום
38	נספח: תיקונים ושינויים מוצעים: חקיקה ונהלים

פתח דבר

1. עם סיום כהונתי כשופט בית משפט לענייני משפחה, ראיתי לנכון לכתוב את הדברים הבאים, על מנת להציע הצעות לשיפור השירות שניתן לזוגות שנפרדים ולילדיהם, כולל מעורבות בית המשפט לענייני משפחה.
2. ינתן ביטוי להצלחות של בית המשפט, ואלה מנקודת מבטו של מי שישב ושפט בו למשך 15 שנה, וכן בהתייחס לנעשה בבתי המשפט לענייני משפחה במספר מדינות מחוץ לישראל. על בסיס אלה, אציע שינויים משמעותיים למדי בתפיסת מוסד ההורות וכן בתפיסת מקומו ותפקידו של בית המשפט בסכסוכי משפחה, וכן למבנה בית המשפט וההליכים שבו. אולם אין בכוונתי במאמר זה להציע שינויים בדיני המשפחה עצמם, למעט בנוגע למינוח היחסים בין הורים לילדים.
3. נראה שהעיתוי לכתיבת דברים אלה נכון מבחינות אחרות: הוועדה לבחינת יישום דיני המשפחה (בראשותו של כב' השופט המנוח אלישע שינבויס), הגישה את הדין וחשבון בחודש כסלו תשמ"ז דצמבר 1986, לפני 26 שנה, ובית המשפט לענייני משפחה בירושלים פתח את שעריו לפני 16 שנה, בחודש שבט תשנ"ז, פברואר 1997.
4. כמובן, המאמר יתייחס גם למסקנות שבדו"ח המשלים של הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין, (להלן גם – ועדת שניט), אשר הוגשו לשר המשפטים בחודש אלול תשע"א – ספטמבר 2011.¹
5. בדו"ח ועדת שינבויס, בפרק "ריכוז סמכויות בתי המשפט בענייני משפחה", הומלץ על מספר דרכי פעולה (עמודים 22-27). חלק גדול מההמלצות אומצו על ידי המחוקק:
 - Ⓟ הקמת מדור מיוחד לענייני משפחה (אם כי הוועדה המליצה שהדבר יהיה בבית משפט המחוזי);
 - Ⓟ קביעת "שופטים מיוחדים לדיון בעניינים אלה, וכך ימנע מצב שכל השופטים יעסקו בנושאים אלה לפי תורנות קבועה";
 - Ⓟ ריכוז תביעות שונות הנוגעות למשפחה אחת בפני שופט אחד;

¹ יש להניח שהמסקנות מתאימות גם לילדים של זוגות שלא היו נשואים, כולל זוגות מאותו מין, בשינויים המחוייבים, ולא רק במקרה של גירושין.

- Ⓜ דאגה כי השופטים "אשר יועסקו במדור זה יעברו הכשרה והשתלמויות מיוחדות בדיני משפחה ובנושאים טיפוליים";
- Ⓜ יעמדו לרשותו של המדור לענייני משפחה "שירותים סוציופסיכולוגיים יעילים, מתואמים ובעלי רמה גבוהה, שיעזרו לאזרחים ולבית המשפט הן בתכנון הדרכים הטיפוליות והמשפטיות המתאימות לפתרון הבעיות, והן בביצוע צווים ופסקי דין במהירות וביעילות".

6. "family law is one of the most important areas of the law, as measured by... its effect on peoples' lives, the volume of litigation, and the financial and affective issues at stake".²

"דיני משפחה הם בין התחומים החשובים ביותר, במובן השפעתם על החיים של בני אדם, כמות ההתדיינות, ובעניינים הכלכליים והרגשיים שבנדון".

נראה שבארץ, כמו במדינות רבות אחרות, אין הכרה מספקת בחשיבות דיני משפחה, ואולי חשוב יותר, דרכים יעילות לטפל בסוגיות שבדיני משפחה. ככל שמשפחה מצויה במצב של מחלוקת או ריב זמן ארוך יותר, הורים פנויים פחות לצרכי ילדיהם, הן בגלל התעסקותם עם המחלוקת, כולל הקדשת זמן להכנת טעיונים משפטיים וראיות, והן בגלל העלויות הכספיות של הליכים משפטיים. לעניין זה יש נפקות חברתית רבה, לאור המחקרים הרבים המוכיחים כי ילדים של הורים פרודים צורכים, גם כמבוגרים, משאבים טיפוליים בצורה גבוהה יותר בהרבה מאשר ילדים ממשפחות שלמות, וכי ככל שרמת הקונפליקט בין ההורים גבוהה יותר, כך מתעצמת המצוקה, והצריכה בשירותי בריאות הנפש, שירותי הרווחה, ואף בתי המשפט ובתי הסוהר.³ החברה משלמת גם מחיר כלכלי ישיר, במימון בתי משפט, סיוע משפטי, ושירותי הרווחה.

אטען כי הגיע הזמן להתנתק מן הגישה שדיני משפחה שייכים לסיווג הכללי של המשפט האזרחי. הקמת בתי המשפט לענייני משפחה מוכיחה שמחוקקים רבים מקבלים שיש לטפל בענייני משפחה בצורה מיוחדת, אולם החקיקה וסדרי הדין, ברוב המדינות בעולם, עדיין מבוססים על המתכונת הרגילה של הליכים אזרחיים.

7. משום כך יש צורך להעזר בידע המתפתח בכל התחומים הקשורים למשפחות: התפתחות הילד, פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, סוציולוגיה, וכיו"ב, וכן לפתח טכניקות מתאימות כדי לצמצם עד כמה שניתן את היקף המחלוקות ולזרז מציאת פתרונות. למטרה זו יציע מאמר זה שינויים במישורים שונים, בראש ובראשונה בתפיסות משפטיות ובקרב הציבור בכלל; וכן שינויים בחקיקה ראשית ומשנה ובנהלים, כדי שיהיו מתאימים לתפיסות החדשות.

8. אני מדגיש כי העמדות שבמסמך זה הן שלי. כמובן, חלקן מבטאות עמדות ששמעתי בשיחותיי עם עמיתיי בבתי המשפט לענייני משפחה בארץ; כן נעזרתי בשיחות רבות

² Clare Huntington, Introduction to (2012) 50 (2) Family Law Review, 179

³ ראה *The Unexpected Legacy of Divorce*, Judith Wallerstein, Julia Lewis, Sandra Blakeslee. New York, Hyperion, 2000, especially the notes to chapters 5, 11, 14, 15, 18&

שקיימתי עם שופטי משפחה ממדינות רבות אחרות, בהשתתפות בכנסים רב-תחומיים, וכן נוכחות בדיונים בבתי משפט בערכאות השונות, וכן עיון בחוקים ובתקנות סדרי הדין ובהמלצות לשינויי חקיקה ממדינות רבות בעולם (כולל שיחות עם שופטים ממדינות שאין להן יחסים דיפלומטיים עם ישראל, ו/או שיש בהן רוב מוסלמי – פקיסטן, בנגלה דש, אינדונזיה, מלאיזיה וכו').

9. תקוותי היא שהמאמר ישמש בסיס לדיון בתפיסותיהם של כל העוסקים במשפחות בשלבי פירוק ופירוד, וכן בתיקוני חקיקה וחקיקת משנה ונהלים, כולל שינויים במבנה בית המשפט לענייני משפחה, מערך ההשתלמויות, וכד', והכל כפי שיתואר להלן.

פראדיגמה חדשה: הגדרת יחסי הורה-ילד

10. מדינות רבות בעולם מגיעות למסקנה שיש צורך בשינוי בפראדיגמה של הליכי משפחה, ככל שהם נוגעים לילדים והוריהם⁴. הדבר בא לידי ביטוי בשינויים במינות, המשקף פראדיגמה חדשה. במקום מונחים שיש להם משמעויות משפטיות ורגשיות אשר אינן מתאימות ליחסי הורה-ילד: כגון "משמורת" ו"החזקת ילדים" - Custody⁵, שיש משמעות של בעלות (וגם מאסר או מעצר – לדוגמה, בסעיף 13א לחוק הכניסה לישראל, תשי"ב-1952 מוגדרת משמורת "מעצר אדם לצורך החזקתו במקום משמורת לפי הוראות חוק זה" – משמע Internment) וכגון "ביקורים" ו"הסדרי קשר" – Visitation⁶, שיש גם משמעות של פגישה עם אדם כלוא או חולה, מדברים על אחריות הורית - Parental Responsibility⁷. המעבר למינוח מתון יותר, של חלוקת תפקידי ההורות, גם ישים קץ לטענות של הורה שאם ההורה השני יקבל משמורת, הוא "יאבד" את ילדו, או ש"ינותק" ממנו. אחריות זאת כוללת לקיחת אחריות, כאשר הפנייה לגורם חיצוני למתן פתרון מייצגת לעיתים קרובות התנערות מהאחריות של ההורים עצמם להתאמץ ומצוא פתרון. משום כך, יהיה באימוץ הפראדיגמה של אחריות הורית בכדי לצמצם את השימוש בפקיד סעד להכריע הסכסוכים, על פי סעיפים 19 ו-68 לחוק הכשרות המשפטית ואפטרופסות, או בהפניה למתאם חורים, למקרים הקשים ביותר בלבד. התקוה היא שההורים יראו את הפניה לבית המשפט וליתר הגורמים הטיפוליים משום דבר לא רצוי, וכהצהרה שהם לא יכולים לפתור את הבעיות לבד⁸.

⁴ בכנס בו השתתפתי לאחרונה בהונג קונג, Second Forum on Children's Issues אשר הוקדש בחלקו לשינוי הפראדיגמה, ניתנו הרצאות בנושא זה ע"י שופטים ואנשי אקדמיה מאנגליה, ארה"ב, קנדה, אוסטרליה, ניו זילנד, הונג קונג, סינגפור, פקיסטן, יפן, וישראל (הח"מ).

⁵ במדינת טקסס שבארה"ב המונחים הם בעלי משמעות עוד יותר מתאימים לבעלות: possession and custodianship (Sec. 153 Texas Family Code)

⁶ אם המשמורת הסמלת בעלות, אז הביקורים דומים לשאילה – Borrowing Ownership מול Ownership.

⁷ באנגליה עשו שינוי לפני מספר שנים מ- Custody ל- Residence, ומ- Visitation ל- Contact, אך לא היה שינוי באופי האדוורסרי של ההליכים. כעת מציעים שינוי נוסף – ל- Parental Responsibility. בהוראת נוהל הדנה בגישור בענייני ילדים בבית המשפט בהונג קונג אין זכר למשמורת או זכויות הורים או ילדים; מדובר בחיובים של ההורים ואחריותם לילדיהם.

⁸ במאמרו של דפנה הקר ורות הלפרין-קדרי כללי ההכרעה בסכסוכי משמורת – על סכנות אשליית הדמיון ההורי במציאות ממוגדרת (טייטא עתידה להתפרסם במשפט וממשל טו) צויין בצדק כי המושג אחריות הורית די בו כדי לתאר את המחוייבויות הרבות והתפקידים הרבים הנובעים מהמעמד של הורה. מאידך מוצע השימוש במונח סמכות הורית במקום אחריות ההורית. הצעה זו מתעלמת מההבדל בין אחריות, אשר כוללת את הרעיון החשוב של מחוייבות, לבין סמכות, אשר נותנת ברירה בידי אוהזה אם לפעול או לא לפעול. הסמכויות של

11. השימוש במילה "משמורת" נראה בעליל מתוך החקיקה הישראלית: המחוקק משתמש במונח "משמורת" ילדים בשני מובנים שונים: הוצאה ממשמורת האחראי, על פי סעיף 3(4) לחוק הנוער (טיפול והשגחה) התש"ך 1960 (להלן – חוק הנוער), לעומת משמורת ההורים, המכונה "הרשות להחזיק בו" שבסעיפים 15 ו-24 לחוק האפוטרופסות.

12. השימוש ברעיון של אחריות הורית משקף עמדה ערכית-רעיונית חשובה. השיח המקובל, אשר משתמש במינוח הנובע מזכויות ההורים לגבי ילדיהם, וגם שיח המבוסס על זכויות הילד, הופכים את היחסים בין הורה לילד ליחסים משפטיים בלבד, ללא התייחסות למכלול הרגשי העמוק והמשוכלל שביחסים אלה, ולהבדלים טבעיים בין מבוגר לקטין, מבחינת הבנת מערכות יחסים, נשיאה בתפקידים, אחריות, ומישורים רבים אחרים.⁹

13. עד כה, גם בהליכים בין הורים בעניין עתיד ילדיהם, וגם בהליכי הכרזת קטין בר אימוץ הושם דגש על מסוגלות הורית, כאילו ניתן לקבוע בכל מקרה שיש לו או אין לו להורה מסויים המסוגלות להיות מעורב בגידול ילדו. ההבנה, שיש צורך בקביעה זו, נעוצה בהבנה, אצל הורים, עורכי הדין, ואפילו בקרב יועצים ומומחים בבריאות הנפש, עובדים סוציאליים ואחרים, שאין מנוס מהליך אדוורסארי. מלבד מקרים נדירים ביותר, יש לכל הורה יכולות הוריות מסויימות, אלא שהצורך להוכיח והכרע בדבר קיום או העדר מסוגלות מביא לידי החלטה מסוג "או-או" – או האב או האם, בהליך בין הורים; או ההורים ביולוגיים או הורים מאמצים, בהליך בר אימוץ. הגישה צריכה להיות כרוכה בחיוב על הצדדים ועל בית המשפט להתייחס לכל אחת מהמחוייביות ההוריות, שהן רבות ומגוונות, ולחלק את מילוי המחוייבויות בין ההורים לבין עצמם, או, במקרה הצורך, בין ההורים הביולוגיים לבין גורמים אחרים. בגדר הגורמים האחרים, כלולים קרובי משפחה, אנשים או גופים אחרים המקובלים על הצדדים דוגמת משפחות אומנה או פנימיות, ורק במקרים חמורים ביותר ניתוק מוחלט של הילד מהורה או מההורים.¹⁰

14. לכן שינוי במינוח, אף שהוא מחולל שינוי תפיסתי משמעותי ביותר, לא יכול לבדו להשיג את המטרה; כפי שאציין בהמשך, יש לשנות את התרבות האדוורסארית שבהליכי משפחה, בדרך של חקיקה ושינוי נהלים.

⁹ ההורים הן כלים לביצוע מחוייבויותיהם, ולא מעבר לכך. בהרצאה בכנס AFCC בשנת 2008, *Drafting Parenting Plans that Really Work for Families*, הציע המלומד אלן א. פריד לעבור משפת מיקום Positional Language לשפה מבוססת על אינטרסים Interest Based Language. במקום "הורה משמורן" שמשמעותו ההורה אשר זכה בילד, וההורה הלא משמורן, שפירושו ההורה שהפסיד, הוא מציע "ההורה שכרגע עם הילד" On/off duty parent. במקום מקום מגורים עיקרי, או הבית העיקרי, הוא מציע מונחים כמו הבית של אבא והבית של אמא. במקום "שינוי במשמורת" הוא מציע "שינוי בלוח הזמנים", ובמקום תובע ונתבע, מבקש ומשיב, אשר מתארים את תפקידי הצדדים במערכת המשפט, הוא מציע מילים המתארים התפקידים כלפי הילד – האב והאם.

¹⁰ לסוגיית המינוח בהליכי אימוץ ראה: מילי מאסס, על התערבות המדינה בקשר בין ילדים להוריהם – המקרה של אימוץ כפוי בשל העדר "מסוגלות הורית" מאזני משפט תשס"ה 589

פראדיגמה חדשה: מתן פתרונות להורים פרודים וילדיהם: יישוב סכסוך במשפחה וצמצום ההליך האדוורסארי

15. אין לי אלא להסכים עם דברים אלה, המופיעים במאמרם של השופט הראשי של בתי המשפט למשפחה בניו זילנד ושותפיו, חוקרת מתחום האקדמיה ופסיכולוג קליני:¹¹

it has been felt that if our family law process continues to be inherently ...” adversarial, case-flow management will inevitably become frustrated by lawyers and litigants who either want to remain in the system, or are genuinely unable to find an easy pathway out. To this end, it has been suggested that by encouraging judges to dilute the importance of the adversarial model and be more proactive we might succeed in directing our cases toward more efficient and meaningful resolutions.”

16. אכן, לפי התפיסה המקובלת, בתי משפט נוסדו כמוסד להכרעה בסכסוכים מסוגים שונים – בין אזרח לאזרח (וחבר בני אדם בגדר אזרח לצורך זה), או בין המדינה לאזרח. דרך ההכרעה, לפחות במדינות שבהשראת המשפט המקובל, היא באמצעות הליך אדוורסרי, והליכי משפחה אינם נחשבים כשונים מסכסוכים אחרים המחייבים הכרעה. משמעות הדבר היא שמי שנמצא בקשיים במערכת יחסים זוגית ומעוניין שהדבר ימצא פתרון, התרגל לחשוב כי הדרך היחידה היא הבאת העניין בפני בית המשפט להרכעה.

17. הבדל משמעותי בין הליכי משפחה ליתר ההליכים בבתי המשפט השלום והמחוזי הוא בכך שגם לאחר ההתדיינות, בעלי הדין, שהם הורים לילדים, יצטרכו להמשיך לקיים תקשורת ויחסים נאותים על מנת שימלאו את תפקידם המשותף כאפוטרופסים. לכן הבעתי את דעתי באין ספור קדמי משפט שהדבר האחרון אשר ישמש את צורכי הילדים הוא הכרעה שיפוטית, כי מטבע הדברים פסק הדין יכלול התייחסות שלילית

¹¹ Peter Boshier, Nicola Taylor, Fred Seymour: *Early Intervention in New Zealand Family Court Cases*

Family Court Review 819, 821f (4) 49 (2011)

ליכולות ההוריות של אחד ההורים או של שניהם, וכן התייחסות למהימנות ותפיסת חשיבות האמת, אצל אחד ההורים ובני משפחתו, וגם של ההורה השני. הכרעות כאלו עלולות לשבש כל אפשרות של הדברות בונה בעתיד בין ההורים. צד אחד עלול להרגיש שהוא "ניצח" והצד השני ירגיש כי הוא "הובס", ולעומתם הילד זקוק לשני הורים אשר כל אחד מכיר בהורה השני כשותף שווה במילוי תפקידי ההורות, ושכל אחד יכבד את תפקודו של השני.

18. גישה הרואה את יחסי הורים-ילדים ובין בני זוג כמורכבים, ולא רק משפטיים, מחייבת את המסקנה כי תהליכי יישוב סכסוך במשפחה לא ייחשבו עוד כתהליכים חילופיים ומשניים, כמקובל בשם Alternative Dispute Resolution, אלא שברירת המחדל היא יישוב סכסוך במשפחה - Family Dispute Resolution; הליך שיפוטי אדוורסארי צריך שיתקיים רק באותם מקרים בהם נסיונות ליישב את הסכסוך בדרכים אחרות נכשלו או נמצאו בלתי אפשריים.

19. אכן, כל בתי המשפט מצווים, בהליכים מכל הסוגים, לעודד את הצדדים להגיע לפתרון ללא הכרעה שיפוטית, והדבר נכון בכל סוגי ההליכים – אזרחיים, מינהליים וגם פליליים, ונהוג לכנות טכניקות אלו בכינוי יישוב סכסוך חילופי – Alternative Dispute Resolution (ADR). טכניקות אלו – בוררות, גישור, ENE, וכד', מקבלות עידוד ממערכות משפט בגלל העומס על המערכות, אשר מעוניינות בהקלה על ההמזכירות וצמצום במספר ובאורך הדיונים בפני השופטים. בדרך כלל הצדדים עצמם מעוניינים להגיע לסיום הסכסוך בדרך מהירה יותר מאשר בהמתנה להכרעה שיפוטית.

20. בכל זאת, נקודת המוצא היא שהדרך הרגילה ליישוב סכסוך היא בהליכים אדוורסריים ופסק דין של בית המשפט. הדבר משתקף בכינוי הצדדים לפי השיטה המקובלת בהליכים אזרחיים, תובע (עם המשמעות של דורש) ונתבע (עם המשמעות של מותקף ומתגונן). לכן פתיחת ההליך בבית המשפט מחייבת הגשת כתבי טענות, המנוסחות, כמובן, להשיג את ההכרעה לטובת הטוען, ולכן כתבי הטענות יכללו כל טענה אפשרית שיש בה להראות את היריב באור שלילי והטוען באור חיובי. הדבר מחריף את היחסים, והנתבע או המשיב ישיב מלחמה שעה, ויטען טענותיו אשר ילבו עוד יותר את להבות הסכסוך.

21. לו דעתי תישמע, יוכתרו הליכים, לפחות בענייני ילדים, בצורה זו :

” בעניין הקטינים : א.ב, ג.ד....”

ובעניין : ה.ו. (להלן האם)

ז.ח. (להלן האב)”

על ידי כך מושגות מספר מטרות חשובות :

⌚ הילדים מופיעים בראש, כבעלי העניין המרכזי

- Ⓟ ההורים מכונים לפי תפקידיהם כלפי הילדים
- Ⓟ המונחים תובע, נתבע, מבקש, משיב אינן מופיעות
- Ⓟ המילה "נגד", המאפיינת את ההליך הארוורסארי, לא מופיעה.

22. בענייני משפחה, ההכרעה השיפוטית לא תמיד "מיישבת" את הסכסוך, מבחינת הבאתו לסיום. לאור המעמסה הרגשית הכרוכה בהליכים אלה, והעובדה שבענייני ילדיהם בעלי הדין ממשיכים להיות קשורים יחד על אף הפירוד, לא רק שפסק הדין אינו מיישב את הסכסוך – הוא לעתים קרובות מעצים אותו; ניתנה, אולי, הכרעה במחלוקת מסויימת, אך ככל שמדובר בילדים ההכרעה אינה סופית, כי בשיוני נסיבות ניתן להביא את העניין שוב להתדיינות, מה גם שצד אחד שמרגיש שהוא הובס, וירצה להמשיך את הלוחמה למערכה נוספת שבה ינצח הפעם, והיריבות גדלה. כך, שהסכסוך אינו מיושב על ידי מתן פסק דין, אפילו פסק דין "סופי" מבחינת מיצוי כל אפשרויות הערעור, כי אין פתרון מחייב ומקובל על כל המעורבים. אין יישוב הסכסוך, dispute resolution. יש במקרים רבים ככל היותר הפסקת אש רעועה. על אלה יש להוסיף שבסוגיות כמו עתידם של ילדים, אימוצם, מקום מגוריהם והטיפול בהם, פסקי הדין מבוססים על נסיון לנבא את העתיד על סמך ארועי העבר, ומטבע הדברים נסיון כזה אינו יכול לעמוד מול שינויים עתידיים.

23. הנסיון מלמד כי סכסוכי משפחה מחייבים טיפול אחר. אבל על סמך הנלמד בארץ ובמקומות אחרים, נסיונות לשכנע בני זוג לפנות לגישור או ליישוב סכסוך בדרכים אחרות, לאחר שכבר הגישו כתבי טענות ושפכו אחד על השני בכתב את כל כעסיהם וטענו כל טענה אפשרית, אינם מצליחים בכמות הדרושה. לשון אחרת: יש לנוע משיטה המבוססת על מושגים של הוכחה והכרעה לשיטה המבוססת על מציאת פתרונות. כך יהיו הצדדים ובית המשפט חופשיים לבחון את כל מגוון האפשרויות לנקל על הילד ומשפחתו, מבלי לחשוש שהבעת עמדה זו או אחרת עלולה לפעול כנגד בעל הדין בבא יום ההכרעה. לכן מוצע תיקון לחוק בתי המשפט.

24. יחד עם זאת, יש הכרה שיש להקדים את נסיונות יישוב הסכסוך לשלב שלפני פתיחת ההליכים בבית המשפט – לשון אחרת: ברירת המחלל צריכה להיות יישוב סכסוך לפני הגשת כתבי טענות, וגישור ושיטות אחרות יהפכו לדרך יישוב סכסוך ראשוני ועיקרי – כאמור, לא עוד "יישוב סכסוך חילופי" Alternative Dispute Resolution, על המשתמע שמדובר בדרך משנית, חילופית, ומסייעת לפתרון שיפוטי, אלא יישוב סכסוך במשפחה – Family Dispute Resolution. מעורבות של בית המשפט תצטמצם, מלבד המקרים הקשים והסבוכים ביותר, להכוונת הצדדים למוסדות ליישוב סכסוך ולאישור הסכם כשהדבר מחוייב על פי חוק.

25. קיימות שיטות רבות ליישוב סכסוך משפחתי, והתחום זוכה ליצירתיות רבה במדינות השונות. אסקור כאן רק חלק מהן, תוך שימת דגש על אלה שנראים מתאימים למציאות הישראלית. לצד גישור, הנהוג מזה שנים רבות בישראל, ניתן לציין גירושין בשיתוף (Collaborative Divorce)¹².

¹² רק בשנתיים האחרונות נראית לראשונה התעניינות בשיטה זו של יישוב סכסוך בארץ. השיטה מבוססת על קבוצת עורכי דין, המתחייבים כל אחד כלפי לקוחו ואחד כלפי משנהו לעשות כל מאמץ להגיע להסכם תוך גישור; ובמרכז השיטה, התחייבות שאף אם הנסיונות להגיע להסכמה נכשלים, עו"ד המעורב ביישוב סכסוך

26. ההכרה שצריך וניתן לפתור סכסוכי משפחה ללא מעורבות של בית המשפט הביאה את המחוקק האוסטרלי לתבונה מרחיקת לכת¹³; במקום שההפניה לשוב סכסוך חילופי תהיה מטעם בית המשפט, כתחליף להתדיינות בהליך שכבר נפתח בבית המשפט, הצליחו באוסטרליה לחולל שינוי ראדקלי בתפיסת הציבור הרחב של בעיות במשפחה. זאת בפתיחת מרכזים ליחסים משפחתיים Family Relationship Centres. נקודת המוצא היא שמי שסבור שישנן בעיות ביחסים המשפחתיים (כולל בין בני הזוג לבין עצמם, בין הורים לילדים, וכו') פונה ראשית כל למרכז ליחסים משפחתיים, ושם הוא פוגש אדם שהוכשר – בדרך כלל מגשר – ונעשה נסיון ליישב את הבעיה בדרך שאינה משפטית בכלל.

מאז שנת 2005 לערך, נפתחו באוסטרליה כ-65 מרכזים ברשויות המקומיות בכל רחבי המדינה (אחד לכל 300,000 אזרחים). הממשלה הצליחה, ע"י מבצע פרסומי רב היקף וע"י בחירה קפדנית של אנשי המרכזים, לחולל שינוי תרבותי. המקום שפונים אליו לקבל החלטות, בענייני הורות לפני ואחרי פרידה, וגם במגוון העניינים האחרים שעולים אגב הפרידה, אינו בבית המשפט. התפיסה החדשה היא שהבעיה המרכזית היא בדרך כלל במערכות היחסים, והיא בעיה משפטית בהכרח. לכן הדגש הוא על מציאת פתרונות מוסכמים כצעד ראשון בחשיבות, ורק כשלא מוצאים פתרון מוסכם כולל, העניינים שנותרו במחלוקת מועברים להכרעה. אבל בטרם יוגש הליך, יש חובה להציג אישור שנסיונות ליישב את הסכסוך במרכז ליחסים משפחתיים לא צלח.

הנסיון הצליח, ולא רק המשפחות נהנו מהשיטה החדשה; בין יתר הנהנים היתה מערכת בתי המשפט, כי בשנת 2005-2006, לפני תחילת עבודת המרכזים, נפתחו 18,752 בקשות להכרעה בענייני ילדים לבתי המשפט, וכעבור 5 שנים, בשנת 2010-2011 נפתחו רק 12,815 בקשות, ירידה של 32%.

נראה שהקמת המרכזים הוכיחה כי ניתן לשנות את התפיסה לפיה סכסוך בין בני זוג או הורים מחייבת פתרון בבית המשפט. נמצא כי ניתן לפתור חלק ניכר מהסכסוכים ע"י אבחון יסודות הבעיה – בעיות בבריאות הנפש, התמכרויות, או אחרות במערכות היחסים – בדרכים טיפוליות.

בדרך זו לא ייצג את לקוחו בהליכים משפטיים. בבסיס השיטה מפגשים שבהם משתתפים בני הזוג כל אחד עם עורך דינו: לאחר קביעת נקודות שיש בהן הסכמה ונקודות שאין בהן הסכמה, מתהל גישור, כאשר בידי הצדדים לפנות למומחה מוסכם לקבל המלצות, לדוגמא בענייני ילדים או בעניינים כלכליים, והם יכולים להסכים שכל אחד יפנה למומחה מטעמו, בתנאי שכל מומחה יקבל את אותם נתונים, מסמכים וכו'. הם יכולים לנצל טכניקות אחרות ליישוב הסכסוך, כגון הערכה מוקדמת (ENE) או לפנות לבוררות בסוגיה מסויימת.

ישנו אגוד מקצועי Collaborative Professionals International Academy of Collaborative Professionals. השיטה החלה בארה"ב לפני כ-20 שנה, והיא מתאימה לכל סוגי הסכסוכים; אפילו נחקק חוק - Uniform Collaborative Law Act 2009.

לשיטה הוקדשה מהדורת אפריל 2011 (כרך 49(2)) של Family Court Review. בכל הקשור לפרקטירה באוסטרליה, נעזרתי במאמרו של Professor Patrick Parkinson: *Children's Dispute Resolution – The Australian Experience* והרצאתו ב-Second Children's Issues Forum of Hong Kong, אוגוסט 2012, וכן שיחות עם השופטת הראשית של בית המשפט למשפחה של אוסטרליה, Justice Diana Bryant.

27. גישה זו ליחסי משפחה וסכסוכים בין בני המשפחה נראית נכונה; אך היא מצריכה כאמור שינוי בתפיסתם של דיני משפחה רק כסוג של הדין האזרחי (או, בהליכי חוק נוער (טיפול והשגחה) התשי"ד 1960 (להלן – חוק הנוער), משפט מינהלי). מדובר בסיווג חדש, המצריך דרכי חינוך חדשות, בפרט בפקולטות למשפטים ובמכללות. אכן, יוותרו סכסוכים שלא ניתן להתגבר עליהם ללא הכרעה שיפוטית; אך עורכי דין שמעורבים בהליכים מסוג זה חייבים לקבל הדרכה בכל הקשור למיוחדות של ענייני משפחה, הדרכים הטיפוליות ליישב סכסוכים, והמחיר שמשלמים ההורים והילדים מעצם ניהול הליכים אדוורסאריים. עובדה היא שחלק ניכר מההפניות למרכזים באוסטרליה באות מעורכי דין.

28. דוגמא לשימוש יצירתי בשיטות ישוב סכסוך, לאחר פתיחת ההליך בבית המשפט, היא השימוש ב-ENE, הערכה ניטראלית מוקדמת, בענייני ילדים. עם פתיחת ההליך המחוז הנפין Hennepin במדינת מינסוטה שבארה"ב, ההורים מופנים למעריכים Assessors – גבר ואשה (כדי למנוע טענות של הטייה מגדרית). המעריכים מסבירים את התהליך להורים, תוך הדגשת תפקידם המשותף של ההורים והנזקים העלולים להגרם לילדים במקרה למקרה של סכסוך עכור וממושך; לאחר מכן הם מקבלים מידע מההורים, וגם לפי צורך מגורמים אחרים. אז מתייעצים המעריכים יחד, ומציעים להורים את הפתרונות בצורה של המלצה. לאחר מכן ההורים והמעריכים פועלים יחד לעבד הסכם. כ-70% מהמקרים מסתיימים בדרך זו.¹⁴

29. שיטה דומה נהוגה המחוז הצפוני של קליפורניה, אם כי שם כל הורה מגיש מסמך טענות למעריך, ומתייצב בפני המעריך עם עורך דינו. המעריך יוכל להעמיד שאלות להורים, ומזהה נקודות ההסכמה והמחלוקת ולפני שהוא מגיש להם ההערכה בכתב, הוא מסייע להם להגיע לפתרונות מוסכמים.¹⁵

30. במדינת אונטריו שבקנדה ישנו מהלך של הערכה-גישור-בוררות, לפיו ענייני ילדים מועברים למומחה מוסכם, אשר מעריך את ההורים והילדים, עוזר לצדדים להגיע לפתרונות מוסכמים, אך גם מוסמך על ידיהם לפסוק בדרך של בוררות במקרה שאין הסכמה (Med-Arb). שיטה אחרת בשימוש בקנדה היא בוררות-גישור, כאשר המומחה מנהל בוררות, וכותב את הפסק אך אינו מגלה אותו לצדדים, ולאחר מכן מנהל איתם גישור (Arb-Med). אכן במדינות אחדות בקנדה יש חקיקה האוסרת בוררות בענייני משפחה וילדים, ויש שטוענים שחקיקה כזו נועדה לשלול שימוש בבתי דין דתיים לסכסוכי משפחה.¹⁶

31. לא נשכח את הגישור, אשר, מלבד יישוב הסכסוך המסויים, מצליח לעיתים קרובות ללמד את הצדדים שיטות תקשורת יעילות, כולל דרכים ליישוב סכסוכים עתידיים. הצגתי לעיל כמה שיטות של יישוב סכסוך בענייני משפחה. חלק יהיו מתאימים לשימוש בישראל וחלק לא. כוונתי היא להראות כי קיימים כלים שונים

¹⁴ שיחה אישית עם השופט הראשי של בתי המשפט לענייני משפחה במינאפוליס, מאי 2012
¹⁵ Joshua J. Rosenberg & H. Jay Folberg, *Alternative Dispute Resolution: An Empirical Analysis* (1994) 46 Stanford Law Journal 1487

¹⁶ Lorne A. Wolfson *Family Law Arbitration in Canada* www.afccontario.ca/Wolfson%20on
%20Family%20Law%20Arbitrati

ליישוב סכסוך, ויש לחתור למצב בו תנותב כל משפחה הזקוקה לעזרה לתהליך יישוב הסכסוך המתאים לה.

32. יחד עם כל הנאמר לעיל, ברור כי לא כל סכסוך ולא כל בעלי הדין עשויים להגיע לפתרון בדרכי יישוב סכסוך, ויש חשיבות לזהות, בשלב המוקדם ביותר האפשרי, את אותם הסכסוכים ואותם בעלי הדין שבהם סיכויי יישוב הסכסוך ללא התדיינות נמוכים במיוחד ("המקרים הקשים"). מקרים קשים אלה כוללים, בין היתר, אלה שבהם יש טענות המצביעות על צורך בהגנה על בני משפחה, כגון טענות על היסטוריה של אלימות המשפחה, התעללות בילד, שכרות או שימוש בסמים מסוכנים; וכן כאשר יש מחלת נפש או הפרעת אישיות שיש להן השלכות על הסכסוך. במקרים אלה ההתערבות השיפוטית תהיה נחוצה, לפחות בשלב מוקדם; משום כך יש חובה להעזר בגורמים אשר יוכלו לזהות תופעות אלו על מנת לנהל את ההליכים בהתאם, בין היתר על ידי מתן סעדים זמניים, והפניה לטיפול.

33. שיטה נוספת של יישוב סכסוך נהוגה לאחר מתן פסק דין, אם כי ניתן להעזר בה עוד בטרם מתן פסק דין בהליך האדוורסארי, במקרים של קונפליקט גבוה, והיא תיאום הורי Parental Coordination.

Parenting Coordination is a non-adversarial process that aims to minimise the impact" of high-conflict custody disputes through parent education, mediation, conflict resolution and intensive case management. It is designed to help parents implement and comply with parenting plans, make timely decisions in a manner consistent with children's developmental and psychological needs, and reduce the amount of damaging conflict between caretaking adults to which children are "exposed."

כך מוגדר תיאום הורי בהנחיות שהוצאו לאחרונה על ידי הארגון האמריקאי לפסיכולוגיה^{17, 18}.

השימוש בכלי זה מתאים כאשר הורים שרויים במאבק קשה וממושך בנוגע לטיפול בילד, שהותו אצל כל אחד מההורים, וכיו"ב, ובית המשפט נדרש לעתים קרובות לדון בבקשות שונות בעניין הילדים. מתמנה לתפקיד זה עורך-דין, פסיכולוג או עובד סוציאלי, אשר מקבל סמכות, על פי הסכמת הצדדים ובגיבוי בית המשפט, לפעול בזריזות לפתרון סכסוכים בנוגע לילד, בדרך של מתן הדרכה להורים, הבאתם

¹⁷ Guidelines for the Practice of Parenting Coordination, American Psychological Association, 2011

¹⁸ קדמו להנחיות אלו הנחיות שגובשו בשנת 2005 על ידי Association of Family and Conciliation Courts. תאום הורי מוכר בארצות הברית כמנגנון ליישוב סכסוכי הורות במצבים של קונפליקט גבוה, אשר נועד למנוע התדיינות על כל ויכוח בין ההורים, מזה 20 שנה לפחות (ראה לדוגמה מאמר: Linda Fieldstone et al.: Training, Skills and Practices of Parenting Coordinators: Florida Statewide Study, (2011)4 Family Court Review 801.

נראה שבארץ הדבר עדיין נדיר למדי. לתאור המודל ראה מאמרו של דר' דניאל גוטליב: מתאם הורי Parenting Coordinator - מודל ליישוב סכסוך בין הורים הגרים בנפרד, (2007) 36 רפואה ומשפט 118.

להסכמות, ואם לא מסכימים, להכריע לטובת הילד, תוך שימוש בטכניקות של גישור ובוררות. בארץ ניתן להעניק את סמכות ההחלטה על פי סעיף 19 לחוק האפוסטרופסות.

יש צורך להתקין תקנות בעניין השימוש בכלי זה, מאחר ויש לדאוג שהמינוי והיקף הסמכויות יהיו מתאימים לכללי האתיקה של מקצוע המתאם, או להתקין כללי אתיקה מיוחדים, בפרט בכל הקשור לחסיון. נכון לשנת 2011, יש תכניות תאום הורי ב-26 מדינות ובמחוז קולומביה District of Columbia בארה"ב, והשיטה מתפתחת גם במדינות נוספות.¹⁹

ראייה השוואתית

34. משיחותיי עם שופטים הדנים בענייני משפחה במדינות רבות, נראה שבתי המשפט לענייני משפחה בישראל יכולים להתגאות בהרבה דברים: רוחב סמכויותיו, קיומה של יחידת הסיוע כיחידה צמודה, מקצועיות השופטים, וריכוז הדיונים במשפחה אחת בפני שופט אחד. כל אלה מעוררים עניין רב ורצון לחיקוי, גם במדינות הנחשבות למתקדמות ביותר, וגם במדינות שבהן מושג בית משפט מיוחד לענייני משפחה רק החל להתגבש. לדוגמה נוספת ליתרונות השיטה הישראלית לעומת הנוהג במקומות אחרים: מחקרים ופרסומים רבים מתייחסים לאחרונה לסוגיית המתדיין שאינו מיוצג. מתברר שברוב מדינות ארה"ב אין סיוע משפטי, וכתוצאה מהמצב הכלכלי במשק האמריקאי, ידם של מתדיינים רבים מאוד אינה משגת שכ"ט עורך דין. לכן הליכי משפחה רבים מתנהלים כאשר אחד הצדדים או שניהם אינם מיוצגים, על כל הכרוך בכך מבחינת הקדשת זמן שיפוטי רב ביותר להסברת סוגיות שבדין, שבסדרי דין ושבדיני ראיות. בארץ אחוז המתדיינים הבלתי יוצגים נמוך, בגלל חוק הסיוע המשפט התשל"ב-1972 ופרויקט "פרו בונו" של לשכת עורכי הדין, שגר מצווה.

35. בחודש מאי 2011 הגישה קבוצת מומחים, כולל שופטים, פסיכולוגיים ואחרים ממדינת אונטריו שבקנדה, הצעה ל"בית משפט אידיאלי לענייני משפחה", The Ideal Family Court. בין היתר, המומחים מציעים ריכוז סמכויות בערכאה אחת, נגישות למידע, נגישות לגישור, מרכזי קשר, ייעוץ משפטי, ייצוג ילדים, הפניית מתדיינים לייעוץ, והערכה ותיאום הורי מתוך בית המשפט. מומלץ גם להנהיג "שופט אחד - משפחה אחת", ולהקים שירותי מחקר והערכה, ולנהל סדנאות מידע להורים, וכדו'. יצויין שכעת חוגגת מדינת אונטריו 35 שנה מאז הקמת בית המשפט המאוחד לענייני משפחה Unified Family Court, אך אלה שהכינו את המסמך הודיעו לי שהם למדו ולומדים הרבה מישראל, בעיקר על סמך מידע ומאמרים והרצאות מפייהם של העוסקים במלאכה בארץ.

36. בבריטניה (אנגליה וויילס – לסקוטלנד ישנה מערכת נפרדת) החלו בשינויים מערכתיים וחקיקתיים אשר מטרתם ליישם חלק מהמסקנות של Family Justice

¹⁹ Sherill Hayes et al, *E-Mails, Statutes, and Personality Disorders: A Contextual Examination of the Processes, Interventions and Perspectives of Parenting Coordinators*, (2012) 50(3) Family Court Review, 429

Review שדיווח בנובמבר 2011, לאחר התייעצויות רחבות היקף. הדו"ח נקרא על שמו של יו"ר הועדה, מר דויד נורגרוב Norgrove, ובהמשך אף אני אעשה כן.

ההמלצות מחולקות בין אלו המתייחסים להליכי Public Law, המקבילים להליכים על פי חוק הנוער והליכי אימוץ בארץ, לאלו המתייחסות להליכי Private Law שהם הליכים בין הורים בנוגע למכלול העניינים הנובעים מפירוד: ילדים, רכוש, מזונות וכו'. הליכים אלה, Private Law ניתן כיום לפתוח בשלוש ערכאות שונות: Domestic Proceedings Court, שהוא חלק מבית משפט השלום, County Court שהוא מקביל פחות או יותר לבית משפט מחוזי, אם כי הסמכות הכספית מוגבלת, ו- High Court, כאשר לכל אחת מהערכאות סדרי דין ונהלים שונים, כאשר לפי קושי הסוגיה ניתן להעביר מערכאה אחת לאחרת²⁰.

37. את הדוגמאות האלו הבאתי על מנת להראות שבית המשפט לענייני המשפחה בישראל נמנה על בתי המשפט המתקדמים בעולם. הוא נותן שירות טוב למשפחות ולילדיהם, ומענה יעיל למדי, במגבלות כוח אדם ומימון, בהשוואה למדינות אחרות הנחשבות למתקדמות, גם בהליכים מסובכים.²¹ רוחב הסמכויות מאפשר לבית המשפט לסיים, אם באישור הסכם ואם בפסק דין, את כל הסוגיות הנובעות מפירוק משפחה, ללא היזקקות לערכאה אחרת, מלבד עניין הגירושין הדתיים.

38. אבל כמובן, המצב אינו מושלם, ובהמשך אציע שינויים, על בסיס נסיוני ועל בסיס הנעשה בחו"ל, כדי שהשירות יהיה טוב ככל האפשר.

²⁰ בביקור בבית משפט בלונדון לפני מספר שנים ישבתי עם שופטת בדיון בעניינו של נער. ההליך הועבר בין שלושת הערכאות, והשופטת היתה הגורם השיפוטי החמישי שדן בעניינו.

²¹ בשיחה עם שופטים מארה"ב, קנדה, ואנגליה התברר שתיק משמורת המצריך הוכחות, פסק הדין ניתן בכל המדינות כעבור 15-18 חודשים מפתיחת ההליך. למיטב נסיוני, המצב בארץ דומה – זאת בהעדר נתונים סטטיסטיים מרוכזים.

חוק בית המשפט לענייני משפחה התשנ"ה-1995 ותקנות סדר הדין האזרחי התשמ"ד-1984, ודברי חקיקה אחרים – הערות והצעות לתיקון

בחלק זה, "החוק" – חוק בית המשפט לענייני משפחה התשנ"ה-1995, אלא אם נאמר אחרת.

ריכוז הסמכויות – סעיף 1 לחוק

39. נראה שבענייני משפחה בארץ, בעלי דין נהנים מריכוז יעיל של סמכויות; זאת כאשר אין בכוונתי במאמר זה להיכנס לסוגיית הסמכות המקבילה של בתי הדין הדתיים. הסמכויות הרחבות על פי סעיף 1 לחוק, יחד עם הסמכויות שבסעיף 6 אשר מסמיך את בית משפט לענייני משפחה לדון בענייני נוער על פי חוק הנוער, מאפשרות לבית המשפט לדון בכל הסוגיות המתעוררות בתוך המשפחה.

40. ריכוז הסמכויות בגלל קשרי המשפחה בין בעלי הדין, מביא את שופטי המשפחה לדון בעניינים שנחשבים למסחריים באופן טהור. בית משפט העליון אישר מצב זה בפסק דין חבס, ע"א 6558/99 חבס נ. חבס פ"ד נד' (4) 337.

41. לאחרונה נשמעו קולות שעניינים מסחריים, אף אם בעלי הדין הם בני משפחה והסכסוך נעוץ ביחסי משפחה, מתאימים יותר לטיפול בבית משפט המחוזי או לבית משפט השלום, לפי נושא ההתדיינות. גישה זו אינה מקובלת עלי. הרבדים הרגשיים בסכסוך בין בני משפחה, והעיקר: המגמה לנסות להביא לרגיעה ושלוש בין בני משפחה לפחות לאחר תום ההתדיינות אם לא במהלכו, מצדיקים את המצב הקיים, שבו עניינים אלה נידונים בבית משפט לענייני משפחה.

42. דוגמא מרשימה לצורך בריכוז הסמכויות, נמצאת בתמ"ש (י-ס) 23650/06 א.ס נ' צ.ס (פורסם בנבו 20/4/12), שבו היו מעורבים בתביעות הדדיות אב ואם וארבעת ילדיהם הבגירים, וכן נדונה תביעה נזיקית נגד עורך דין שהיה מעורב בעסקאות

ועריכת מסמכים וניהול הליכים שונים עבור בני המשפחה, ואשר שמשו בסיס לחלק מהתובענות ביניהם. פסק הדין דן בסוגיות שבדיני שותפויות, דיני נאמנות, דיני מתנה, דיני עורכי דין, דיני שליחות, דיני חברות, דיני עשיית עושר ולא במשפט, דיני חוזים, דיני מקרקעין, דיני התיישנות, ותחומי משפט נוספים. כפי שציינתי בפסק הדין

"ההליכים נפתחו בבתי משפט שונים, וניתן רק לשער את בזבוז הזמן והאמצעים, ובנוסף על כך הסיכון להכרעות סותרות, עם ההליכים בנוגע לנכס בשכונת מ. בירושלים היה מתנהל בבית משפט לענייני משפחה ברמת גן, תביעה נגד עו"ד ר. היה מתנהל בבית המשפט המחוזי בירושלים, וענייני ירושת הגב' ב. ז"ל, כולל בקשות לצווי קיום הצוואה והתנגדויות ולמינוי מנהל עזבון, היו מתנהלים בבית משפט לענייני משפחה בירושלים. "

לא מכבר נידון הליך של התנגדות לביצוע שטר. אולם ההליכים חשפו יחסים מורכבים בין בני המשפחה, אם אלמנה וששת ילדיה, ובית משפט לענייני משפחה, אשר הכיר את כל בני המשפחה מהתדיינות קודמות, היה במצב טוב ביותר לשקול את כל המרכיבים של הסכסוך המשפחתי. במקרה זה, כל הצדדים היו מוכרים לי מהליכים קודמים, כולל בקשות הדדיות לצווי הגנה, בקשה למנות אפוטרופוס לאם ולשניים מהבנים שסובלים ממחלות נפש, הליכים בין אחת הבנות לבעלה, וכד'.

לאור כל אלה, ריכוז הסמכויות, אשר כמעט אין לו אח וריע בחו"ל, מבטיח טיפול כולל בסכסוכים משפחתיים.

43. יחד עם זאת, נראה שישנו כשל בכך שהליכים על פי חוק ההגנה על חוסים התשכ"ו – 1966 לא נכללו ברשימת החוקים אשר הסמכות לדון בהן בבית משפט לענייני משפחה: כשל אמרתי, כי מדובר בהליכים בנוגע לאנשים אשר בדרך כלל יש לשקול בכובד ראש אם יש מקום למנות להם אפוטרופוס על פי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות התשכ"ב- 1962 (להלן – חוק האפוטרופסות), אשר מצוי בסמכות בית משפט לענייני משפחה.

44. נראה גם שהטיפול על פי חוק הסעד (טיפול במפגרים) התשכ"ט-1969, ובפרט וועדת ערר, רצוי שהדבר ייעשה במסגרת בית משפט לענייני משפחה.

45. יצוין דרך אגב, שהסמכת בית המשפט לענייני משפחה על פי חוק קביעת גיל התשכ"ד-1963, נעשתה כנראה במקרה, וקשה לראות שסמכות זו מתאימה לבית משפט לענייני משפחה.

46. סעיף 2 (ג) בחוק מחייב מינוי שופטים אשר יש להם ידע וניסיון מקצועי בתחום ענייני משפחה.

47. אין זה סוד שבשנים האחרונות הוועדה למינוי שופטים לא מצאה לנכון תמיד להקפיד על קיום הוראה זו. הדברים נאמרים כמובן מבלי לפגוע בעמיתיי השופטים, אשר עושים עבודתם נאמנה. אולם ידע וניסיון בתחום של ענייני משפחה לא ניתן לקנות בהשתלמויות קצרות או בהדרכות פרטניות: יש צורך בחשיפה במשך שנים אחדות להליכים מהסוג בהם דן בית משפט לענייני משפחה, שיש בהם, כמרכיב מרכזי, יחסים בינאישיים מורכבים וטעונים מבחינה רגשית בין בני אדם.

48. חלק לא מבוטל של המתדיינים מגיעים לבית המשפט כאשר הם סובלים ממחלות נפש או הפרעות אישיות, או שהיחסים במשפחה הם פתולוגיים מסיבות אחרות, כגון התמכרויות לסמים, לאלכוהול, להימורים, לפורנוגרפיה וכיוצ"ב. הטיפול במקרים כאלה מצריך שופט אשר יודע לזהות את המקרים בהם יש סימנים שקיימות תופעות כאלה, ויכולת זו נקנית רק מתוך ניסיון. כאשר מונח בפני שופט תסקיר או חוות דעת של מומחה, השופט חייב להכיר את המונחים והמושגים של תחום המומחיות, על מנת שיוכל לבחון את אמינות הדברים המוצגים בפניו.

49. החידוש בסעיף 8 לחוק והתקנות על פיה נותן מקום לסיפוק רב, והוא מניעת הגשת חוות דעת של "מומחה" על ידי בעל דין ללא רשות בית המשפט. דבר זה מונע מניפולציות על ידי אנשים שמתיימרים להיות מומחים בתחום מסוים, אולם בגלל אידאולוגיה מסויימת או תמורת תשלום נאות יספקו את מבוקשו של בעל הדין. אולם גם חוות דעת שניתנה על ידי מומחה מטעם בית משפט חייבת להיבדק על כל מרכיביה, כי תפקידו של השופט הוא להכריע בסוגיה בסיכומו של דבר. אין לסמוך על עורכי דין, באי כוח הצדדים (אם הצדדים בכלל מיוצגים), שיהיה להם הידע והניסיון כדי להציג בפני המומחה שאלות הבהרה או לחקור אותן ביעילות.

50. עוד אתיחס בהמשך לעניין ההשתלמויות; אולם הקפדה על קיום הוראות סעיף 2(ג) לחוק בדבר מינוי שופטים בבית משפט לענייני משפחה תביא תועלת למערכת מבחינת מניעת החלטות שגויות והתמשכות הליכים מעבר לצורך. כאן המקום להציע מינוי עורכי דין בכירים ומנוסים כשופטים לשעה. לפי שיטה זו, המוכרת היטב באנגליה, במצב של לחץ בבית משפט מסויים, מוזמן עורך דין בכיר ומנוסה בתחום לשמש כשופט לשעה, לצורך תיק מסויים או לפרק זמן מוגבל, וזאת תמורת תשלום הוגן. ניתן בדרך זאת להשיג מספר מטרות: הקטנת הלחץ על שופטים וקיצור זמני המתנה לדיונים; מתן אפשרות לעורך דין, אשר שוקל הגשת מועמדות לשפיטה, לבחון את התפקיד מקרוב; וכן מתן אפשרות למערכת לבחון מועמד לשפיטה ולשקול אם יש לו, לצד ידע בתחום, גם מזג שיפוטי והתכונות האחרות אשר לא באים לידי ביטוי בדרך אחרת.²²

²² כאשר העליתי שיטה זו בפורומים שונים, נתקלתי בתגובה לפיה לא יתכן שעורך דין יופיע ביום אחד כב"כ לקוח מול עורך דין עמית ביום מסויים, ולמחרת עורך דין היריב יופיע בפני יריבו אשר משמש שופט לשעה. ניתן למנוע תופעה זו בכך שהמינוי של שופט לשעה יהיה למחוז אחר מאשר המחוז בו מופיע עורך הדין בדרך כלל. כמובן הצעה זו תחייב תיקונים לחוק בתי המשפט (נוסח משולב) התשמ"ד-1984 וחוק לשכת עורכי הדין התשכ"א-1961.

נשיא או שופט ראשי – סעיף 2(ב) לחוק

51. על פי סעיף 2 לחוק, בכל מחוז מתמנה סגן נשיא לענייני משפחה. הוא כפוף לנשיא בית משפט שלום במחוזו.

52. מצב זה אינו משביע רצון. לא תמיד נשיא בית משפט שלום ער למורכבות המשימות המוטלות על שופטי משפחה, וכאשר יש לסגן נשיא צורך בהתערבות, הן מול נשיא בית משפט העליון והן מול הנהלת בתי המשפט, הדבר צריך להיעשות באמצעות נשיא בית משפט שלום.

53. מצב זה אינו רצוי. מזה עשרות שנים לבתי משפט לנוער יש נשיא, וכך כמובן לבתי דין האזוריים לעבודה; יש גם מגמה למנות נשיא לבתי משפט לתעבורה.

54. היעדר שופט מנוסה, בעל מעמד של נשיא, שיכול לראות את הצרכים של כל בתי המשפט לענייני משפחה, גורם לתקלות נוספות:

⌚ מינוי שופטי משפחה ללא מעורבות ישירה של שופט משפחה בכיר, המכיר את המועמדים ואת הצרכים של כלל בתי המשפט לענייני משפחה או של בית משפט מסוים;

⌚ העדר האפשרות להעביר יוזמות חקיקה וחקיקת משנה ונהלים, ותגובות ליוזמות כאלה, בצורה מרוכזת ובאופן ישיר לנשיא בית משפט העליון ולמנהל בתי המשפט²³;

⌚ העדר אפשרות לנייד תיקים ממחוז למחוז, בזמן שיש לחץ במחוז אחד ופחות עומס במחוז אחר;

⌚ העדר אפשרות לנייד שופט ממחוז למחוז (כפוף כמובן להסכמתו) כדי לווסת לחץ.

55. במערכות בתי משפט לענייני משפחה במדינות אחרות, נהוג שמתמנה שופט ראשי או נשיא: כך הדבר, לדוגמא, באנגליה, באוסטרליה, בניו זילנד, בהונג-קונג, ובמדינות מסוימות בקנדה ובארה"ב. במדינות אלו, משמש נשיא בתי המשפט לענייני משפחה גם נציגם של שופטי המשפחה בפורומים מחוץ למערכת בתי המשפט, במדינותיהם ובפורומים בינלאומיים, וגם, כפוף כמובן לכללי האתיקה, כנציגם מול אמצעי התקשורת.

56. הטענה שמינוי נשיא יביא להתבודדות בתי משפט לענייני משפחה ממערכות אחרות אין בה ממש. גם אינני מוצא כל הצדקה לטענה שמינוי נשיא בית משפט לענייני משפחה יביא לפחות סיכויי קידום והעברה של שופטים לענייני משפחה לבתי משפט אחרים ולמדורים אחרים.

²³ למרבה הצער, כשמוצע תיקון בחקיקה או בסדרי דין, ההצעה מגיעה לשופטי משפחה לקבלת עמדותיהם כביכול רק בסוף תהליך ההתייעצות ודיונים, וניתן להם זמן של ימים בודדים להתייחסות. אין זה ברור מי אחראי למצב זה, הנהלת בתי המשפט, גורמים במשרד המשפטים, או נשיאים. המצב הרצוי הוא זה אשר הוצג בכנס הבינלאומי לצדק במשפחה בהונג קונג בחודש אוגוסט 2012 ע"י השופטת הראשית של בית המשפט לענייני משפחה באוסטרליה, השופטת בריאנט: *How the Judiciary and Executive Relate in the Application and Development of Family Law in Australia*. (המאמר מצוי בדיי).

57. מן הראוי שהחוק יתוקן בהקדם כך שימונה שופט ראשי או נשיא לענייני משפחה, בדרגת שופט מחוזי או נשיא בית משפט השלום, תוך הגדרת סמכויותיו.

שופט הרשת הבינלאומית – סעיף 2(ב) לחוק

58. לצורך הליכים בעניין חטיפת ילדים, הוקמה רשת בינלאומית של שופטים International Hague Network of Judges. כל מדינה התבקשה למנות שופט אשר יתאם בין בתי המשפט לענייני משפחה במדינות השונות, הדנים בעניינים אלה. מדינת ישראל מינתה מדי פעם שופט לצורך זה. המטרה היא למנוע אי הבנות בדבר הדין והנהלים במדינה אליו מתבקשת ההחזרה, ולאפשר מתן צווי מראה – אותם צווים שינתנו במדינה אליו יועבר הילד, עוד לפני החזרתו, כדי להגן עליו או למנוע מעצר ההורה החוטף, או לייעל את אכיפת צווים להסדרי קשר עם ההורה שאינו משמורן.

59. יש להוסיף הוראה מפורשת בחוק, המסמיך את נשיא בית משפט העליון, בהתייעצות עם השופט הראשי של בתי המשפט לענייני משפחה, למנות שופט משפחה או שופט מחוזי אשר בקיא בענייני משפחה, לתפקיד זה; יתכן שיש מקום להתקין תקנות סדרי דין בדבר התקשורת בין השופט הדין בהליך בארץ לעמיתו בחו"ל, כולל בדבר צורת התקשורת ומעורבותם של בעלי הדין או באי כוחם כאשר מתקיימים מגעים, בניסוח שאלות שיופני לשופט בחו"ל, וכד'.

60. באנגליה ובהולנד נקבעה משרה פורמאלית, מלאה או חלקית, לשופט הרשת הבינלאומית, עם תקציב וצוות. יש צורך להעמיד לשופט רשת הישראלי הכלים הנחוצים לפרסם את תפקידו בקרב השופטים ולהעמיד לרשותו גם הקלות בעומס התיקים כנחוצה למילוי תפקידו כפי הנדרש, בהתחשב בצורך בטיפול מידי במקרים של חטיפה.

מעורבותם של ילדים – סעיף 3(ד) לחוק, פרק 2' לתקנות

61. על אף האפשרות שקטין יפנה באופן ישיר לבית המשפט, למיטב ידיעתי לא הוגשו הרבה פניות מסוג זה. יתכן שהדבר נובע מהעדר ידיעה על האפשרות לפנות. בתוכנית בהונג קונג Kids Dream המתנהלת בבתי הספר, הילדים עצמם מפתחים דרכי פעולה, תוך השגחה והדרכה של מומחים, אשר מטרתן להקל על ילד שעובר משבר בין הוריו ולהקנות לו כלים להתמודדות.

62. יחד עם זאת, בתי משפט לענייני משפחה בארץ הם בין המובילים באולם שמיישמים את העקרון של מעורבות ילד בהליך לקראת החלטה בדבר גורלו, על פי המתווה של סעיף 12 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד. פרויקט ניסויי התנהל בבתי משפט מסוימים בארץ למשך שנתיים על בסיס תיקונים לתקנות סדר הדין האזרחי התשמ"ד-1984, והותקנו תקנות 258לג(1) – 258לג(12) לאחר מכן, אשר אמורות להביא את מעורבות ילדים, אם בשיחות ביחידת הסיוע ואם, לפי הצורך, בשיחה עם שופט, לעניין שבשגרה.

63. יש מקומות בודדים בעולם שבהן מעורבות ילדים מהווה דבר שבשגרה (ניו זילנד, אוסטרליה, מדינת אוהיו שבארה"ב), וברוב המדינות השופטים ואנשי הטיפול מתלבטים אם יש להזמין את הילדים לבית המשפט. יש עדיין אלה שטוענים כי מעורבותם של ילדים עלולה להזיק להם, או כי הם נגררים לקונפליקט בין ההורים, או כי הם אינם אמינים, או כי הדבר מגביר את הלחץ אשר הילדים סובלים ממנו ממילא. טענות אלו מבוססות, כך נראה, על שיטה בה ילד נדרש להעיד במשפט, או שמעורבותו היא בכך שמפנים אליו שאלות ישירות הדורשות ממנו להכריע בדבר גורלו על ידי בחירת הורה אחד על פני משנהו. הנסיון שהצטבר באוסטרליה, בניו זילנד ובארץ מצביע בעליל על כך שמעורבות מתאימה של הילד, כשהדבר נעשה בליווי מקצועי, מיטיב עם הילד, ועשוי גם להביא להסדרים מוסכמים או פסקי דין המתאימים יותר לצורכי הילד.

סמכויות נוספות – סעיפים 4 ו-6 לחוק

64. ישנו ממשק ברור בין הליכים בנוגע לאפוטרופסות על ילדים, על כל היבטיו, על פי חוק האפוטרופיות, לבין הליכים על פי חוק הנוער והליכי אימוץ על פי חוק אימוץ ילדים התש"ס – 1980 (להלן – חוק האימוץ), אך ההסדר החקיקתי הנוכחי אינו מאפשר רצף של הליכים. הליכים אלה, בהם ההורים עומדים מול רשויות המדינה, מבליטים במיוחד אחת הבעיות הקשות שבשיטה האדוורסארית, והיא הנחת החסוד של שוויון בין הצדדים. במקרים אלה, המדינה, על כל מערכותיה הטיפוליות והמשפטיות, עומדת מול ההורים, אשר במקרים רבים מאוד אין להם הידע וכושר הביטוי והאמצעים לנהל את ההליך השיפוטי. רבים מההורים אינם מבינים על סמך מה המדינה מתערבת בחייהם ובהורותם. אכן בהליכי אימוץ בית המשפט מוסמך למנות עורך דין להורים, אולם בהליכי חוק נוער סמכות זאת אינה קיימת, ומינוי אפוטרופוס לדין לילד או עורך דין מטעמו אינו מביא לידי שוויון בין הצדדים הישירים להליך - המדינה מחד וההורים מאידך.

65. ישנו מכנה משותף רחב בין ממצא, על פי אמות המידה של סעיף 2(2) חוק הנוער, כי הקטין נזקק כי "האחראי על הקטין אינו מסוגל לטפל בו או להשגיח עליו או שהוא מזניח את הטיפול או ההשגחה", לממצא, על פי סעיף 13(7) לחוק האימוץ, כי "ההורה אינו מסוגל לדאוג לילדו כראוי בשל מצבו או התנהגותו, ואין סיכוי שהתנהגותו או מצבו ישתנו בעתיד הנראה לעין על אף עזרה כלכלית וטיפולית סבירה כמקובל ברשויות הסעד לשיקומו". במצב הקיים, אלא אם ההורים נמצאים בסכסוך בינם לבין עצמם, ההכרעה בדבר היכולות ההוריות נעשית, לצורך קביעת נזקקות, בבית המשפט לנוער, ולצורך הכרזת ילד בר אימוץ, נעשית אותה הכרעה בבית המשפט לענייני משפחה.

66. לא אחת התלוננו שופטי נוער שכאשר ילד, אשר עניינו נדון בבית משפט לנוער, זקוק לטיפול רפואי וההורים אינם יכולים או אינם רוצים לתת הסכמה, אין אפשרות לשופט נוער פעול ללא התערבות בית המשפט לענייני משפחה, כי אין להם סמכות למנות אפוטרופוס.

67. דוגמא נוספת מצויה בסעיף 27 לחוק האפוטרופסות, המסמיך את בית המשפט לענייני משפחה להורות על ביטול או הגבלת האפוטרופסות של הורה כאשר ניתן צו על פי סעיף 3(3) או 3(4) לחוק הנוער, דבר המצריך לכאורה דיון כפול באותה מטריה בפני שתי ערכאות שונות, כאשר הצדדים – המדינה וההורה והילד – זהים.

68. נוסף על כך, ישנם מקרים בהם חלק מילדי המשפחה הוכרזו נזקקים על פי חוק הנוער וחלקם לא הוכרזו נזקקים, אך בגלל המתח בין ההורים, עלולים הם להפוך לנזקקים. הילדים הנזקקים מטופלים ע"י עובדים סוציאליים לפי חוק הנוער, ולגבי יתר בני המשפחה מוזמן תסקיר עם המלצות של מעובד סוציאלי על פי חוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים) שתשט"ו-1955 (להלן- חוק סדרי הדין). עלול בית המשפט לענייני משפחה להיות במצב שאין המלצות קוהרנטיות לגבי כל בני המשפחה, או שישנן המלצות סותרות בדבר יכולותיהם של ההורים לטפל בילדיהם. הנסיון מלמד שללא לחץ של בית המשפט, אין שיתוף פעולה מספקת בין עובדים הסוציאליים, אלה לפי חוק נוער מצד אחד ואלה לפי חוק סדרי הדין מאידך.

69. ניתן למנוע כפילות זו באמצעות ניהול כל ההליכים בבית משפט אחד בפני שופט אחד, אשר מוסמך לפעול על פי כל רצף הסמכויות – על פי חוק הנוער, על פי חוק האפוטרופסות וכן, במקרה הצורך, על פי חוק האימוץ. בית המשפט יוכל להעזר ביחידת הסיוע בשני מישורים לפחות, כדי להקל על הילדים והוריהם.

Ⓜ גישור בענייני חוק נוער. תחום זה מפותח מאוד בקנדה. לבית משפט לנוער ישנם מגשרים, אשר אינם קשורים לשירותי הרווחה שהם העותרים לצווי נזקקות. המגשר נפגש עם העובד הסוציאלי המגיש את הבקשה, עם הורי הקטין והאחראים עליו, ועם הקטין. מטרת המפגש היא חיפוש הסכמות, הן בדבר עצם הכרזת הנזקקות, והן בדבר דרכי טיפול, ובדרך זו ניתן למצוא פתרונות יצירתיים, שמונעים דיונים והכרעות שיפוטיות²⁴. במדינת מאניטובה, הגישור בענייני נוער חובה.

Ⓜ כינוס של בני המשפחה המורחבת Family Group Conference. על ידי הזמנת קרובי המשפחה של הקטין, ניתן למצוא בני משפחה שיוכלו לקחת אחריות לאספקטים שונים של חיי הקטין אשר בהם הוריו אינם מצליחים לטפל. בדרך זו, ניתן לעתים קרובות לחסוך דיונים כואבים וכן השמת ילדים במסגרות חוץ-ביתיות, על כל הכרוך מבחינת העלות ופירור המשפחה²⁵.

Ⓜ ניתן יהיה לפעול במקביל, לטיפול משקם במשפחה הביולוגית של הקטין יחד עם חיפוש, או אפילו השמה, במשפחה אשר תהיה מוכנה לקלוט את הקטין באומנה קבועה או באימוץ, ועל ידי כך למנוע כפילות בדיונים.

70. לא בכדי הקדישה ועדת שינבוים, בפרק על ריכוז הסמכויות, קטע נרחב בדו"ח לפיצול הסמכויות בין בית המשפט המחוזי לבית המשפט לנוער (עמ' 13-14), והמליצה

²⁴ ראה לדוגמה: M. Jerry McHale, Irene Robertson, Andrea Clarke *Building a Child Protection: Mediation Program in British Columbia* [2009] 47(1) Family Court Review 86

²⁵ לפני מספר שנים הוכנה תכנית לכינוסים מסוג זה, קד"מ גירושין, (על בסיס המתכונת של משפט מאחה של עמותת קד"מ ילדים ונוער - קבוצת דיון משפחתית - הפועלת בקרב נוער עוברי חוק), ואפילו הוכן קורס הכשרה למתאמי קד"מ עבור עובדים סוציאליים של יחידות הסיוע. אך למרבה הצער נקבעו אמות מידה לקליטת משפחות אשר היו כל כך צרות שלא נמצאה אפילו משפחה אחת שהיתה מתאימה. ניתן ללמוד מהנעשה בניו זילנד, בקנדה, ובמקומות אחרים ולהכין תכנית שתתאם למציאות הישראלית.

על ביטול הפיצול; אך ההמלצה לא מומשה במלואה. המשטר שבסעיפים 6(ז) ו 6(ח) לחוק הוא מסורבל, ואינו נותן מענה יעיל לצרכים של ילדים.

71. הפתרון ימצא בתיקון החוקים, על מנת ששופט אחד ידון בכל ההליכים בנוגע לילדים במצוקה (וכמעט ללא יוצא מן הכלל, ילד שהוריו מנהלים תביעות בבית משפט מצוי במצוקה), ללא קשר עם ישנם או היו הליכים בבית המשפט לנוער. הדבר ימנע כפילות בעבודת העובדים הסוציאליים והחשש מפני הכרעות סותרות, או שילד יפול בין הכסאות.

72. עם זאת, התיקונים הדרושים מחייבים שינוי משמעותי בחוק הנוער וכן הערכות שירותי הרווחה; לכן בשלב זה אסתפק בהמלצה כי הגורמים הנוגעים בדבר ישקלו בכובד ראש את מכלול העניינים שצינתי. אציע תיקון ראשוני, לפיו שופט נוער יהיה רשאי בכל עת לקבוע, לאחר מתן הזדמנות לצדדים ולקטין להביע עמדותיהם, שעניינו של קטין יידון בבית משפט לענייני משפחה.

יחידות הסיוע – סעיף 5 לחוק

73. המגמה להביא ליישוב סכסוכים בצורה אשר תמנע התדיינות נוספת וגם יטיב את היחסים במשפחה היא אחת המטרות שלשמה הוקמו יחידות הסיוע בבתי משפט (וכעת גם בבתי הדין הדתיים).

74. יחידות הסיוע ממלאות את תפקידן בצורה הראויה לכל שבה, ובנוסף על תפקידיהן הספציפיים על פי החוק:

⌚ הן מקיימות סדנאות לאנשים שנפרדים מבני/בנות זוגם, כאשר אין שני בני זוג משתתפים באותה סדנה, אלא משתתפים בסדנאות במקביל;

⌚ הן נותנות יעוץ למתדיינים וגם לבית המשפט.

⌚ מצידי נהגתי להפנות ליחידת הסיוע בני משפחה, אף לפני הגשת כתב הגנה, כאשר ברור היה מתוך הבקשה או כתב התביעה שיש צורך בהדרכה והתערבות טיפולית.

⌚ יחידות הסיוע כוללות יחידות למעורבות ילדים, המסייעות לילדים ולמשפחותיהם בהבאת קולם של הילדים בפני בית המשפט.

⌚ בכל יחידות הסיוע מתנהלים הליכי גישור. ביחידת הסיוע בירושלים מצטרף עורך דין אל עובדת סוציאלית, והם מגשרים יחד. הדבר מביא לתוצאות טובות, הן כאשר עורך הדין שמגשר יוכל להדריך את בני הזוג בעניינים הקשורים לדין ולנוהג אצל השופטים, והן לעזור בניסוח הסכם שיובא בפני בית המשפט לאישור. כל זאת נעשה מבלי לפגוע בקשר בין כל אחד מבני הזוג עם עורך דינו. בנוסף, הצטרפות של עו"ד ממין זכר לעובדת סוציאלית יכולה, במקרה הצורך, להפיג חששות מפני נטייה מגדרית.

75. משך השנים נוצרו על ידי יחידת הסיוע יוזמות מבורכות. שיטת העבודה הוכיחה את עצמה, במתן דיווחים לבית המשפט במועד הנדרש, במתן סיוע למתדיינים בהתראה קצרה, ובמניעת פניות מיותרות לקבלת תסקירים וחוות דעת של מומחים.

76. הובא לעיוני לאחרונה מסמך "תהליך הערכה ובירור – אינטייק" שהופק לצורך יחידות הסיוע. נראה שבאמצעות כלי זה יוכלו יחידות הסיוע לזהות את ההורים אשר ניתן יהיה לעבוד איתם לשם הגעה להסדרים מוסכמים; את אלה שבגלל הפרעת אישיות או מחלות נפש סיכויי ההסכמה קלושים; והקבוצה האמצעית, אשר יפיקו תועלת מהדרכה וטיפול לצורך שינוי התפיסה – מראיית ההורים כל אחד את זולתו כיריב, עד לראייתו כשותף במשימות האפוטרופסות וההורות.

77. בספרו The Future of the Family Court – Structure, Skills and Less Stress²⁶

המלומד ביל אדי בוחן את הקבוצה הבעייתית, והוא מצביע על אותם הורים אשר בגלל הפרעות אישיות גורמים להתמשכות הליכים. לפעמים קשה לשופט, מנוסה ככל שיהיה, לזהות את אותם מתדיינים. לעתים קרובות יש להם חזות משכנעת ורצינית, אינטליגנציה גבוהה וצורת דיבור רהוטה מרשימה. רק על פני ציר של זמן וחזרה על התנהגויות בעייתיות (כגון הגשת בקשות ארוכות ומעין מלומדות על כל צעד ושאל, ופיטורי עורכי דין) ניתן לזהות את ההפרעה (אשר בדרך כלל מוכחשת, כחלק מההפרעה). אולם גילוי מוקדם של תיקים אלה יעזור לשופט לתכנן את יומנו; המלומד גם מציע טכניקות שיפוטיות ייחודיות לטפל בהליכים מסוג זה, ובין היתר דרכים לחנך את אותם מתדיינים שהם, ולא בית המשפט, אחראים לגורל ילדיהם.

נראה ששימוש יעיל ביחידת הסיוע, אשר לה הכלים לזהות את המקרים הבעייתיים, יעזור לשופטים להביא הליכים אלה לסיום תוך צמצום הזמן השיפוטי הנחוץ.

78. יחידת הסיוע מהווה שותפה חשובה ביותר לשופט, ומאפשרת גם התייעצות, דבר המקל מאוד על השופט.

משפחה אחת, שופט אחד – סעיף 6 לחוק

79. באותם פסקי הדין אליהם התייחסתי לעיל (סעיף 41) בעניין ריכוז הסמכויות, ציינתי את היתרונות ששופט מסוים, המכיר את המשפחה על כל חלקיה ומחלוקותיה, יטפל בכל ענייני המשפחה הזו. בביקורי בבתי משפט במדינות אחרות, כאשר חלוקת התיקים נעשית בצורה שאינה מביאה בחשבון התדיינות קודמות, שופט חייב לקרוא את התיק, שיכול להיות עב כרס שכבר נדון בפני שופטים אחרים, ובאי כוח הצדדים חייבים להסביר לשופט בפתח הדיון את עמדות הצדדים ואת ההליכים הקודמים. כאשר ההליך ממשיך לאחר מכן בפני שופט אחר, גם הוא צריך להתחיל את הכל מחדש. מדובר בבזבוז זמן שיפוטי יקר.

80. ראוי לציין גם מאמרה של כבי' השופטת דונה מרטינסון ממדינת בריטיש קולומביה שבקנדה: *One Case – One Specialised Judge: Why Courts Have an Obligation to Manage Alienation and Other High Conflict Cases* [2010]48(1)Family Courts Review 180.

השופטת המלומדת מצביעה על הקשיים והנזק לילדים שנובעים מהעברת תיק משופט אחד לשופט אחר ללא המשכיות; בתיק מסויים היא היתה השופטת החמישית

Bill Eddy (Scottsdale, Arizona, High Conflict Institute Press, April 2012) ²⁶

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

שטיפלה בתיק סרבנות קשר, וזאת לאחר שערכאת הערעור קבלה ערעור על פסק דינו של שופט נוסף והחזירה את הדיון לערכאה הראשונה.

אצלנו זה לא קורה!

81. המסקנה היא ששיטת משפחה אחת- שופט אחד היא שיטה שמביאה ליעילות ומקלה גם על בית המשפט וגם על המתדיינים.

82. יש אלה שטוענים שיש פגם כלשהו בכך ששופט ידון בהליכים מסוגים שונים בין אותם בעלי דין, לאחר שנתן פסק דין לטובתו של מי מהצדדים וכנגד האינטרס של בעל הדין האחר. טענה זו נטולת בסיס. כפי שנקבע בפסיקה, ובכלל זה בעניינים פליליים, שבו שופט מוסמך להכריע את דינו של נאשם אשר הרשיע או זיכה בעבר, אפילו אם הוא קבע ממצאים גם בעניין מהימנותו או אופיו.

83. יחד עם זאת, יש מקום להציע שינויים, אם כי מצומצמים למדי, למשטר של משפחה אחת - שופט אחד. חלק מהשינויים המוצעים יכולים להיעשות בתיקון תקנות סדרי הדין, או, בהסכמת בעלי הדין, אפילו על פי הסמכות הכללית לסטות הסדרי הדין על פי סעיף 8 לחוק. לאלה אתייחס בהמשך בפרק על תקנות סדרי הדין.

84. ישנם מקרים בהם המתדיינים מפתחים תלות בשופט מסוים, מתוך ריבוי הדיונים והבקשות המתנהלים בפניו. ישנם מצבים שהדינאמיקה בין השופט לבני המשפחה המתדיינת בפניו מביאים לידי צורך בשינוי ההרכב הדין בהליכים. לכן יש לשקול מתן אפשרות להעביר תיק משופט לשופט, על אף העקרון משפחה אחת - שופט אחד, לאחר מספר שנים, אולי חמש שנים, של התדיינות. חברי השופטים יסכימו כי התדיינויות בענייני משפחה, בעיקר בין סוגים מסויימים של מתדיינים, ובעיקר בענייני ילדים והטיפול בהם ומזונותיהם, יכולות להמשיך או להתחדש על פני יותר מחמש שנים, ולא מדובר בדבר נדיר. יכול להיות שעצם האפשרות שעניינם יועבר לשופט אחר תדרבן את בעלי הדין לסיים את ההתדיינות בפני שופט אחד. מאידך, ישנם הליכים, בשל ריבוי התיקים או הנכסים או בעלי הדין, או סוגיות משפטיות סבוכות, שתקופה של חמש שנים אינה ארוכה מדי, וכך הדבר בהליכים אזרחיים רגילים בבית משפט המחוזי.

85. אינני סבור שיש לקבוע כללים מחייבים בעניין זה, אולם יש להסמיק את סגן הנשיא בבית המשפט, שבו מתנהלים הליכים למשך חמש שנים בפני שופט אחד, להתייעץ עם השופט, ואם הדבר נראה ראוי להסמיק את סגן הנשיא לקבל את עמדות הצדדים להליך, ולהחליט אם יש להורות על העברת ההליך למותב אחר.

הליכי ביצוע – סעיף 7 לחוק

86. יש לשנות את ברירת המחדל; אכיפת פסקי דין (כולל בדבר פירוק שיתוף במקרקעין) צריכה להעשות ע"י רשם ההוצאה לפועל, למעט פסקי דין והחלטות ביניים בנוגע למקום המצאם של ילדים. פסקי דין אחרים אינם שונים מפסקי דין הניתנים בהליכים אזרחיים אחרים.

87. יחד עם זאת, הליכים על פי פקודת בזיון בית המשפט יתנהלו, כמו בעבר, ככל האפשר בפני השופט אשר נתן את ההוראה שטוענים שהופרה. אין זו אלא צמידות לעקרון משפחה אחת-שופט אחד; אין ספק ששופט אשר מכיר את נסיבות מתן הצו מכיר את הצדדים להליך בקיא בכל נסיבות ההוראה, והוא במצב הטוב ביותר להכריע אם מדובר בהפרה, ואם כן, מה הסנקציה המתאימה.

88. אולם יש לדעת לצרף לכל צו לביצוע התראה מפני תוצאות ההפרה. הרושם הוא שיש מתדיינים שאינם מבינים את החומרה שבחיוב לציית להוראות שופט, ולכן יש להזהיר, באותיות מובלטות:

"אזהרה: דע כי צו זה מחייב אותך, וכי המפר הוראת בית המשפט עלול להידון, בגין בזיון בית משפט, למאסר בפועל או קנס, כדי לגרום לו להמנע מהפרות נוספות; כן העובר על צו שיפוטי מבצע עבירה על פי סעיף 287 לחוק העונשין התשל"ז 1977, שעונשו עד שנתיים מאסר, ולמקרה של פגיעה בחייו, בגופו או בשלומו של אדם אחר מפני המפר, עונשו מאסר עד ארבע שנים."

ערעורים – סעיף 9 לחוק

89. ערעורים על פסקי דין של בית משפט לענייני משפחה מופנים לבית משפט המחוזי, כאשר לא תמיד יש בהרכב שדן בערעורים שנידונים במושב תלתה, או לשופט יחיד, ניסיון וידע בענייני משפחה.

90. דבר זה מביא לידי תקלות. לדוגמא, בהליך של מעבר האם עם הילדים לחו"ל בו טיפלתי, העדר ידע וניסיון, בעניין העברת ילדים לחו"ל, בקרב מוטבי הערעור, הן בבית המשפט המחוזי והן בבית משפט העליון, גרם לכך שילדים יצאו מן הארץ מבלי שנתבקש צו "מראה" מבית משפט במקום אליו יועברו הילדים על מנת שההורה הנשאר בארץ יוכל לאכוף הסדרי קשר אשר נקבעו בבית משפט ישראלי. אם ההליך היה נדון בפני הרכב אשר כלל שופט שיש לו ניסיון וידע בענייני משפחה, הוצאת הילדים הייתה מעוכבת עד אשר תביא האם צו מראה מערכאה מוסמכת במקום אליו לקחה את הילדים.

91. מאחר ומעט מאוד תיקי משפחה מגיעים לבית משפט העליון, הן בגלל הערר אמצעים או רצון של בעלי דין לפנות לערכאה שלישית, והן בגלל עמדת בית משפט העליון לצמצם במתן רשות ערעור על פי הלכת רעא 103/82 חניון חיפה בע"מ נ' מצת אור (הדר חיפה) בע"מ, פ"ד לו (3) 12, אין אחידות בפסיקה כל עוד ישנם שישה בתי משפט מחוזיים הנותנים פסקי דין בסוגיות המסובכות. כינון ערכאת ערעור אחד יביא לידי פסיקה אחידה, ועל ידי כך יקטן, כך יש להניח, מספר הערעורים וגם מספר התביעות הספקולטיביות.

92. לפני מספר שנים הוגשה הצעת חוק בית משפט לענייני משפחה (תיקון) – בית משפט לערעורי משפחה) התשס"ה-2004 (פ/3033). הוצעה הקמתה של ערכאת ערעור ייחודי,

בדרגת בית משפט מחוזי, אשר הכשרים להתמנות בו יהיו מי שכיהן כשופט של בית המשפט לענייני משפחה למשך שבע שנים וכן עורך דין אשר עסק לא פחות משבע שנים בעריכת דין בענייני משפחה. ההצעה כללה גם סעיף בדבר מינוי נשיא בתי המשפט לענייני משפחה.

למרות שהצעת החוק זכתה לתמיכה עקרונית של אנשי משרד המשפטים ושרת המשפטים דאז (יש בידי סיכום ההבנות שהושגו בישיבה ביום 8.9.05 אצל שרת המשפטים בנושא הצעת החוק, בה השתתפו מנהל בתי המשפט דאז והיעץ המשפטי לממשלה דאז), וכן של שופטי משפחה רבים, היא לא נתמכה על ידי נשיאי בתי המשפט ולא נחקק. על כך יש להצטער מאוד; לאור הרגישות המיוחדת של ענייני משפחה, לא די ששופט שדן בערעורים יהי משפטן מעולה; יש צורך ברמת ידע בתחומים המקצועיים שהם חלק בלתי נפרד מהטיפול במשפחות ובילדיהם שהם במצוקה בגלל הליכים משפטיים.

לדעתי, יש לחדש את ההצעה בדבר כינון ערכאת ערעור מיוחד; אך ככל הפחות, יש לתקן את החוק על מנת שהרכב ערעור בענייני משפחה, הן בבית משפט מחוזי והן בבית משפט העליון, יכלול שופט בעל ידע וניסיון בהליכים בענייני משפחה, בהם טיפל באופן רצוף במסגרת מקצועו למשך 4 שנים לפחות, אף אם לא שימש כשופט משפחה לפני מינויו לערכאת הערעור.

93. ההצעה לא תחייב גידול במספר שופטי בתי משפט המחוזיים.

94. רצוי גם לבדוק מצב בו שופטי ערכאת הערעור יהיו ניידים, דוגמת בית המשפט הפדראלי למשפחה באוסטרליה, וישמעו ערעורי משפחה בבתי המשפט המחוזיים השונים לפי הצורך.

95. רצוי גם לשקול מתן סמכות לנשיא או שופט ראשי של בתי המשפט לענייני משפחה, באישור נשיא בית משפט העליון, לצרף להרכב הדין הערעור בענייני משפחה דיין או קאדי או שופט של ערכאת הערעור של בתי הדין הדתיים, כאשר ישנה בפני בית המשפט סוגייה עקרונית המחייבת ידע ונסיון נדין הדתי. צורך זה התעצם לאור הרחבת הסמכויות על ידי סעיף 3(ב1) לחוק, ומדובר במסגרת דומה לבית דין מיוחד של פי סעיף 55 לדבר המלך.

96. יש להוסיף שבבית המשפט לערעורי משפחה תהיה גם יחידת הסיוע, לשם מתן שירותי ייעוץ והדרכה וכן גישור. אף אם לא יתוקן החוק בדבר הקמת בית משפט לערעורי משפחה, שינוי הרכבי בתי המשפט לערעורים, וכד', יש להתקין תקנות על מנת שיוכל בית המשפט, השומע ערעור בינייני משפחה, לפנות אל יחידת הסיוע של בית המשפט לענייני משפחה אשר דן בהליך, כדי לקבל אתום שירותים הניתנים בערכאה הדיונית.

97. על פי סעיף 9 הקיים, בית משפט מחוזי השומע ערעור מוסמך למעשה לשמוע את כל התיק מחדש, כאילו הוא משמש ערכאה ראשונה. יתכן שמנסחי הסעיף בקשו לאפשר לערכאת הערעור לקבל עדכון בדבר ההתפתחויות מאז מתן פסק הדין, אך יש לשמר את הפרדה בין תפקידי שתי הערכאות.

גילוי מסמכים - תקנה 258ט

98. יש לתקן את תקנה 258ט(ד), המונעת כביכול הליך של גילוי מסמכים. אכן הצדדים אמורים, על פי תקנה 258ט(א) לצרף את רשימת המסמכים לכתב טענותיהם, אך תקנה זאת לא ניתן לעמוד בה: תובע אינו יודע מה יהיו העניינים שבתביעתו אשר הנתבע יחלוק עליהם, ואין זה סביר לצפות ממנו שיצרף כל מסמך אפשרי לפי כל הטענות האפשריות הצפויות מהנתבע. לכן יש לאפשר לבית המשפט ליתן הוראות בדבר גילוי מסמכים על פי המתווה הרגיל לפי סימן ג לפרק ט לתקנות.

קדם משפט - תקנה 258א

99. בעידן המודרני, שמיעת הטענות, לפחות בקדם משפט או בבקשה לסעד זמני, יכולה להעשות גם דרך האינטרנט, בסקייפ או בכינוס וידאו – וכן נוהגים, לדוגמא, בבתי משפט באנגליה²⁷, שם נקבעו תקנות בדבר הנצחת השימוע, רישום פרוטוקול, וכו'.

100. יש לחייב את בעלי הדין, וככל הפחות בעלי דין מיוצגים, להכין לקראת קדם המשפט רשימת פלוגתאות ומוסכמות בענייני העובדות, וכן רשימת הסוגיות המשפטיות שיש לדון בהן. חיוב כזה יחייב את הצדדים לקיים שיחות ולנהל מו"מ לפני קדם המשפט, ובכך לקדם את האפשרות להגיע להסכמות.

ישיבת טרום הוכחות – תקנה 258כז 1 מוצעת

101. במדינת אונטריו שבקנדה ישנם מספר בתי משפט לענייני משפחה, אשר לכל אחד סמכות להתקין תקנות ונהלים מיוחדים, מעבר לתקנות שנקבעות לכל המדינה. לפי תקנות סדרי הדין והנהלים הנהוגים בטורונטו, יש לקיים ישיבה לפני מועד הדיון להוכחות בפני שופט אשר אינו זה אשר בפניו התנהלו קדם המשפט ויתר ההליכים ואשר ישמע את ההוכחות. הצדדים ובאי כוחם מגישים בעוד מועד את כל כתבי הטענות והתצהירים, וכן פרטים מלאים על המשא ומתן, כולל תכתובת שהוחלפה מבלי לפגוע בזכויות. מדובר בסוג של הערכה ניטרלית מוקדמת – ENE, על ידי שופט מנוסה בענייני משפחה, אשר יוכל להציע לצדדים פתרונות. הדבר דומה במידה מסוימת לגישור בעניינים פליליים, אשר כבר מתקיים בבתי משפט בארץ. הצדדים ובי"כ חייבים להתייצב. כאשר נכחתי בישיבה מסוג זה בטורונטו, היה ברור שהשופטת

²⁷ Practice Direction 32, Para 29.1, Annex 3; Civil Procedure Rules Rule 32.3

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

אשר עיינה בהליכים בעיניים "חדשות" יכלה להציע פתרונות יצירתיים, אשר השופט, שדן בשלבים המוקדמים יותר של ההליך, עשוי לא לראות. כך המצב, בשינויים מסויימים, במדינת מאניטובה שבקנדה, אלא שם השופטים עברו תכנית משחק תפקידים כדי ללמוד שיטות יישוב סכסוכים.

102. יש לחייב את הצדדים להגיש, לקראת דיון זה, חבילת מסמכים מוסכמת, הכוללת את כל המסמכים כאמור, כאשר כל עמוד ממוספר במספר סידורי. בדרך זאת, תימנע התופעה, אשר עדיין שכיחה למדי, שמוגשת חבילה הכוללת עשרות מסמכים מאותו סוג (לדוגמה, תלושי משכורת בתביעת מזונות, או דפי חשבון בנק בהליכי רכוש), כאשר כל החבילה מסומנת "א", ובית המשפט נאלץ לדפדף כדי למצוא מסמך מסויים בתוך החבילה. נהגתי להורות על כך בקדמי משפט, וכן להקצות לכל צד סדרת מספרים – לדוגמה, לתובע 1-500 ולנתבע 501-1000, כדי להפריד בין המסמכים. נראה שהדבר הביא לייעול רב במהלך קדמי המשפט ודיוני ההוכחות. כמובן אם השופט ששומע את הדיון טרום הוכחות מחליט שמסמך מסויים אינו קביל, ניתן להוציאו מהחבילה שתגיע לידי השופט ששומע את ההוכחות.

הגשת הליך בעניין הורות בדרך של בקשה ליישוב סכסוך: תקנה 258 ה'1, תקנה 258 כ':

103. התייחסתי לעיל לצורך בשינוי פראדיגמות, הן בעניין יישוב סכסוכים והן בעניין יחסי הורים-ילדים.

104. הצורך בשינוי מושגים בא לידי ביטוי בדו"ח המשלים של הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין (הידועה כוועדת שניט) מלפני שנה – וממסקנות הוועדה משתקפת העמדה שלא מדובר בזכויות של ההורים אלא במחויבויותיהם כלפי הילדים. אם כי חלק מההמלצות אינן מקובלות עלי, כגון ההמלצה להפסיק את השימוש במונח אפוטרופסות, נראה שכבר עתה ניתן וצריך לעקור את ההשקפה של הורים פרודים או השוקלים פרידה שחייב להיות ויכוח והתקוטטות והכרעה בבית המשפט בעניין עתיד ילדיהם וכי בסיכומו של דבר אחד מהם ינצח או יהיה מובס. ניתן לעשות זאת על ידי שינוי תקנות סדרי הדין.

105. כבר עתה רואים כי המחוקק, בניסוח סעיף 28 לחוק האפוטרופסות (חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (תיקון מס' 17) התשע"ב-2012) ותקנה 258 כ'א 1 לתקנות, ראה לנכון לאמץ את הבקשה ליישוב סכסוך כמסמך הראשון המוגש לבית המשפט, ולא כתב תביעה; לדעתי ניתן לאמץ שיטה זו בכל מקרה שמתבקש הסדר בעניין ילדים שהוריהם נפרדים. ובעניין מזונות תוקנו התקנות לאחרונה (תקנות סדר הדין האזרחי (תיקון מס' 9) התשע"ב 2012) כדי לאפשר הפניית בקשה למזונות זמניים ליישוב סכסוך ביחידת הסיוע.

106. הצעה זו מבוססת בין היתר על ההצעות שבדו"ח שניט (סעיף 2.6.3 מס' 4, עמ' 40) וכן על הנהוג מזה מספר שנים באוסטרליה, וכן הנהוג במחוז הנפין שבמינסוטה, ארה"ב, תוך התאמה למצב הישראלי, ובפרט נגישות יחידות הסיוע. זאת, כאשר נראה שמעבר לשיטה האוסטרלית, ופתיחת מרכזים ליחסים משפחתיים בכל רחבי הארץ, יצריך הכנה מרובה ואולי גם חקיקה ראשית.

107. מוצע לקבוע כי הורה שמעוניין שבית המשפט יתעסק בעניין האחריות ההורית לא יהיה רשאי להגיש כתב תביעה בשלב הראשון (אלא במקרים מוגדרים שבהם נטען שנשקפת סכנה לילד אם לא ינתנו צווים זמניים מיד, כי אז ניתן לאפשר הגשת כתב תביעה יחד אם בקשה לסעד זמני); עליו יהיה להגיש בקשה ליישוב סכסוך, ללא טענות על העבר, ויצרף הצעה של הסכם הורות, במתכונת המוצעת בנספח ד' לדו"ח ועדת שניט; ואף במקרה שיתאפשר הגשת כתב תביעה, יצורף אליו הסכם מוצע. בדרך זו ייאלץ בעל הדין לחשוב, כבר בתחילת ההליך, על ההסדרים העתידיים לילד לאחר הפירוד, וכן להכנס לפרטים של השיתוף בין ההורים בטיפול בילדים לאחר הפירוד. הורה השני אף הוא לא יהיה רשאי בשלב זה להגיש כתב טענות, אלא אם הוגש כתב תביעה במקרה מיוחד כאמור, והוא ישיב על ידי צירוף הצעתו להסדר עתידי, באותה מתכונת.

108. לאחר הגשת המסמכים, השופט אליו יופנו המסמכים יחליט אם להעביר את ההליך ישירות ליחידת הסיוע, או לקיים בפניו דיון ראשוני, כי אז יהיה מוסמך להחליט אם יש להורות על הגשת כתבי טענות בצורה המקובלת. אולם בכל מקרה, ברירת המחדל היא הפנייה ישירה ליחידת הסיוע, ודיון מקדמי בפני השופט יתקיים באחד מהמצבים האלה: האחד, כאשר ההצעות להסכמים נראות קרובות מספיק זו לזו, עד אשר השופט סובר כי יוכל בעצמו להביא את הצדדים להסדר כולל או חלקי כאשר נותרו נקודות בודדות לסיכום; השני, כאשר כבר מתוך עיון בהצעות נראה יש מקום לחשוש לקיום טענות של אלימות או הזנחה של הילדים, או של קיום בעייתיות בהורות אצל אחד ההורים או אצל שניהם. בעיות אלו יכול שיהיו מסוג של מחלת נפש או הפרעת אישיות, התמכרויות למיניהן, או סימנים, בתיקים קודמים של בית המשפט, של רמת קונפליקט גבוה.

109. ההפניה ליחידת הסיוע תכלול בקשה אל היחידה²⁸:

Ⓢ להסביר להורים את משמעות הפרידה, מבחינת הילדים;

Ⓢ להסביר להורים את המחוייבות המשותפת שלהם לשתף פעולה בגידול הילדים והטיפול בהם, על אף הפירוד, ובפרט החשיבות של עמדה חיובית כל אחד בנוגע להורות של הזולת; וכן חשיבות המשפחות המורחבות של שני ההורים להתפתחות התקינה של הילד;

Ⓢ ליידע את ההורים בדבר סדנאות ומסגרות ללימוד נוסף בנוגע לגידול הילדים שיש להם שני בתיים;

Ⓢ להסביר להורים את בדבר הדרכים השונות ליישוב סכסוך, כפי שצויינו לעיל;

Ⓢ להסביר להורים על חשיבות מערבותם של הילדים, על פי המתכונת שכבר קיימת בפרק כ' לתקנות;

Ⓢ להזמין את הילדים לשיחה אצל עובד סוציאלי ביחידה, ולהסביר להורים אחר כך מה ההתרשמות מכל ילד, מה תגובותיו למצב הקיים, מה חששותיו מהעתיד, מה מבוקשו, וכיצד להקל על הילד;

²⁸ נראה שהדרך המוצעת מייטרת הצורך בתוכניות "הכנה לגישור", הקיימות בהרבה מדינות בארה"ב, שתפקידם להציג בפני הורים שבהליכי פירוד את היתרונות של גישור כדרך יישוב הסכסוך. יחידות הסיוע בארץ כבר נותנים יעוץ בכיוון זה, וגם סדנאות להורים.

- ⊗ להפנות את ההורים או מי מהם לסדנאות להורות וכן, במקרה הצורך, לטיפול והדרכה, כגון בשליטה בכעסים, גמילה מהתמכרות וכיו"ב, תוך מתן פרטים על המוסדות שמהם ניתן לקבל טיפול;
- ⊗ אם הדבר אפשרי, להביא את הצדדים להסכם הורות, מלא או חלקי או זמני.

110. יחידת הסיוע תתבקש לדווח לבית המשפט תוך 60 יום מההפניה. השופט אשר יקבל את הדיווח יזמין את הצדדים לדיון מקדמי, בו יאשר הסכם, כולל או חלקי, או יתן הנחיות בדבר יישוב הנושאים אשר טרם סוכמו בדרך של הפנייה חוזרת ליחידת הסיוע או לגורם אחר אשר בו החל הטיפול, להמשך התהליכים שם, או במתן הנחיות בדבר הגשת תסקיר או חוות דעת. רק אם אין מכך מנוס, כגון קיום האשמות, שאינן על פניהן טענות טקטיות ובלתי מבוססות, של פגיעה בילד או הזנחתו, אשר אם תוכחנה תהיה להכרעה השפעה על ההסדר שייקבע, יורה בית המשפט על הגשת כתבי טענות או תצהירי עדות ראשית; אולם אלה יוגבלו רק לנושאים אשר, לפי החלטת השופט, שנויים במחלוקת ומצריכים הכרעה לטובת הילדים.

ערעור בענייניו של קטין: תיקון תקנה 258כח, הוספת תקנה 258לג (א) מוצעת

111. חובה לדון בערעורים בענייני ילדים בזריזות המירבית. ככל שהזמן חולף ואין הכרעה סופית ומחייבת, כך נמשך הסבל הנגרם על ידי חוסר הוודאות, וגם התמשכות הלחץ בו נתונים ההורים, אשר פוגע ביכולותיהם ההוריים ושיתף הפעולה ביניהם. אולם נראה שבערכאות הערעור, גם בבית משפט המחוזי וגם בבית משפט העליון, לא ניתנת קדימות לשימוע ולמתן פסק דין בערעורים ובבקשות רשות ערעור בנוגע לקטינים, והם נחשבים לעניינים אזרחיים רגילים.

112. לכן מוצע כי, במקביל לתקנה 295יד(ב) בעניין המועד לדיון בערעור על פי חוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), התשנ"א-1991, תסומן תקנה 258לג הקיימת 258לג(ב), ותתווסף תקנת משנה (א) שבה ייקבע כי הדיון בערעור בעניין מקום מגוריו של קטין, בעניין הקשר שלו עם הורה או סב, בענין חינוכו או בריאותו או טיפול רפואי, וכדי, יישמע לא יאוחר מאשר 30 יום מיום הגשת הערעור, ופסק הדין יינתן תוך פרק זמן קצוב.

עורכי דין

113. המחוקק קבע, בצדק, אמות מידה למינוי שופט משפחה, אך מתוך נסיון נראה שיש להקפיד שבעניינים הנוגעים לדני נפשות, ובכלל זה הליכים הנוגעים לאפוסטרופסות על ילדים וחסרי ישע, יטופלו רק על ידי עורכי דין שיש להם נסיון וידע בתחומים הקשורים לאנשים מוגבלים, מחמת גיל, מחלה, או מוגבלות אחרת.

114. לעיתים קרובות נתקלים שופטי משפחה בעורכי דין אשר אינם בקיעים בדין החל או בסדרי דין ובדיני הראיות המיוחדים בבית המשפט לענייני משפחה. גם בבתי משפט הכלליים מופיעים עורכי דין שלא למדו כיאות את המקצוע; אולם כאשר מדובר בגורלו של ילד או אדם חסר ישע, עורך דין אשר אינו רגיש לתוצאות החמורות של מתן יעוץ שגוי ללקוחו, או שאינו מכיר את מערכות הטיפול והיעוץ, או אינו מבין תוכן תסקיר או חוות דעת, יכול להסב נזק רב.

115. במדינות מסויימות ישנה שיטה של רישוי לעורכי דין לטפל בעניינים מסויימים, ואף בארץ סניגור בבתי הדין הצבאיים חייב לקבל אישור (סעיפים 316-318 לחוק השיפוט הצבאי התשט"ו-1955).

116. משום כך יש להציע תיקונים בחוק לשכת עורכי הדין התשכ"א-1961 אשר יסמיכו גורם מתאים לקבוע כי עורך דין יוסמך לייצג לקוחות בענייני משפחה הנוגעים לגורלם של קטינים או חסרי ישע, ובמקביל לקבוע הוראה בחוק בית המשפט לענייני משפחה התשנ"ה-1995.

117. סוגיה כואבת אחרת היא ייצוג בעל דין בענייני משפחה על ידי עורך דין שהוא קרוב משפחה. זכורים לי מקרים רבים למדיי, בהם בעל דין היה מיוצג על ידי אח או הורה שהוא עורך דין, אפילו שהוא בקיא בענייני משפחה בדרך כלל, אך מחמת קירבת המשפחה, לא השכיל ליעץ ללקוחו כיאות בגלל המערכת המשפחתית, אשר כוללת כמובן היכרות ויחסים סבוכים עם בעל דין יריב שהוא בן זוגו של לקוחו. כפי שהמחוקק קבע פסלות שופט לדון בענייניו של קרוב משפחה, על פי סעיף 77א(א1)(1) לחוק בתי המשפט התשמ"ד-1984, יש לתקן את כללי לשכת עורכי הדין (אתיקה מקצועית) התשמ"ו-1986 בהתאם.

עומס, התמשכות ההליכים, שחיקה

118. העומס על שופטי משפחה הוא רב ביותר, והדבר אינו נמדד רק לפי מספר התיקים וההחלטות.

119. אכן מספר התיקים שמוקצים לכל שופט שונה ממחוז למחוז, אולם אין מחלוקת כי העומס על שופטי משפחה הוא אדיר ובלתי נסבל. אולם שופט בענייני משפחה צריך לדון, כפי שכבר נאמר, במתדיינים שנמצאים בעומס רגשי עצום בעקבות התמוטטות הזוגיות והתפצלות המשפחה, וישנו אחוז משמעותי של מתדיינים שיש להם מחלות נפש או הפרעות אישיות או הפרעות התנהגות. ההתמודדות עם המתדיינים האלה והסוגיות הטעונות רגשית מחייבות תשומות רגשיות כבירות מהשופט.

120. לא ניתנים לשופט כלים לטפל כיאות בכל התיקים הרבים, לא מבחינת שעות העבודה ולא מבחינת העוזרים הנחוצים לה²⁹.

²⁹ Case. במאמר שפורסם לאחרונה נאמר כי המוח האנושי מפעיל מערכות נפרדות לאמפתיה ולחשיבה אנליטית Western Reserve University. "Empathy represses analytic thought, and vice versa: Brain physiology limits simultaneous use of both networks." Science Daily, 30 Oct. 2012.

121. אין זה ראוי ואין זה בריא ששופט ישב באולם שש או שבע שעות ביממה ואז יצטרך לעבוד בלשכתו או בביתו למשך ארבע שעות או יותר בטיפול במשימות וגם למצוא זמן בסוף השבוע ובחופשות ואפילו בשבתונים להתעדכן בפסיקה ומאמרים מקצועיים, וכמובן לכתוב פסקי דין. ההפוגות מההתעסקות המקצועית הכרחיות לתפקוד מקצועי מועיל.

122. אין ספק שעומס יתר שוחק, והוא מכרסם את יכולת השופט לטפל בעילות בעניינים המונחים בפניו. על פי כל המחקרים, חשיפה לעומס יתר במשך זמן גורמת לתחלואה, בפרט למחלות לב, ללחץ דם גבוה ולבעיות במערכת העיכול, לבעיות גב, לעייפות כרונית ולליקויים במערכת החיסונית. עומס יתר גם גורם, לבעיות בעבודה השוטפת – כגון חוסר סבלנות, העדר אמפתיה, שעמום, רגשי אשם, בדידות, אובדן אוביקטיביות, חיפוש פתרונות נמהרים, דכאון וחרדה³⁰.

123. הפתרון ימצא במספר מישורים.

Ⓜ במינוי שופטים נוספים לבתי משפט לענייני משפחה (וממש לאחרונה נראה שיש מגמה להוסיף תקנים), וגם למנות רשמים נוספים. מצבת כח האדם הקיימת מחייבת את השופט לנצל את חופשותיו והשבתונים בכתיבת פסקי-דין. ובצורה פרדוקסאלית, נאסר על שופט, אשר מתקשה לכתוב את פסקי הדין בגלל עומס יתר, לנצל את השבתונים המגיעים לו על פי תנאי עבודתו, עד אשר יסיים את הכתיבה, מבלי שהמערכת מסוגלת לתת לו להפסיק בקיום דיונים או לקבל תיקים חדשים. כתוצאה מכך, החופשות והשבתונים מנוצלים לעבודה השוטפת, ונמנעת מהשופט המנוחה, אשר נחיצותה לצורך תפקודו התקין מוכרת על ידי הענקת חופשות ושבתונים.

Ⓜ אכן לרוב השופטים יש עוזר משפטי, אך יש לחדש את העסקת מתמחים, נוסף על עוזרים משפטיים. הניסיון מלמד שעורך דין, אשר התמחה אצל שופט בענייני משפחה, מקבל רקע וידע רבים בענייני משפחה, ורבים הם עורכי דין שהופיעו בפניו אשר רמת המסמכים שהגישו והטיועונים שטענו היתה גבוהה מאוד, בגלל היותם בעבר מתמחים של שופטי משפחה. העסקת מתמחים גם משפיעה לטובה על העומס על השופט. ניתן להטיל על מתמחה תפקידים מינהליים, כדי שהשופט והעוזר המשפטי יעסקו בעניינים משפטיים המתאימה לניסיונם. מעבר לכך, מתמחה מביא לפני השופט גישות ושיטות טריות וחדשניות, אשר לא נשחקו ע"י העיסוק עם לקוחות ומתדיינים, ועל ידי כך מוסיפים להפריית החשיבה.

Ⓜ ברוב בתי המשפט אין מספיק שופטים כדי לטפל במצבי עומס בלתי צפויים כגון מחלת שופט. כל מערכת זקוקה לאמצעים, מעבר לאלה הנדרשים ביום יום - redundancy. מחלתו בלתי צפויה של שופט, או עזיבתו את המערכת מבלי שימונה מחליף, מעמיסות עומס נוסף על שופטים שהם עמוסים בלאו הכי מעבר לכל יכולת סבירה. בעניין זה, מינוי נשיא או שופט ראשי לבתי משפט לענייני משפחה היה מאפשר נידוד שופט

ניתן להעלות השערה ששופט לענייני משפחה, שעבודתו מצריכה אמפתיה ברמה גבוהה יותר מאשר שפיטה בעניינים פחות טעונים רגשית, צריך לעבור, גם במהלך הדיון וגם בהכנת החלטה או פסק דין, בין המערכת האמפתית למערכת האנאליטית לעתים קרובות, וכי הדבר גורם לעייפות ושחיקה.

³⁰ Alexis Resnick, Karen E Myatt, Priscilla V Marotta, *Surviving Bench Stress*, [2011] (3) 49

Family Courts Review 610, 612)

מבית משפט אחד למשנהו (כמובן כפוף להסכמתו), לפרק זמן קצוב, כפי שנעשה כדבר בשגרה בבתי המשפט לנוער, מקום בו נעדר שופט לתקופה ממושכת או יש עומס יתר בבית משפט מסוים, ובבית משפט אחר העומס הוא יותר סביר.

Ⓜ לא יעלה הדעת ששופט מודיע על פרישה שנה מראש, ומתמנה שופט שיחליף אותו רק חודשים מספר לאחר הפרישה. כאשר שופט מועמד לקידום, יש לדאוג שיתמנה שופט שיחליף אותו סמוך ככל האפשר למועד עזיבתו. לכן על נשיא או שופט ראשי לענייני משפחה או נשיא בית משפט העליון לקיים קשר עם הועדה לבחירת שופטים על מנת שלא יוטל על שופטי המשפחה עבודה רבה נוספת, בטיפול בתיקים שהיו בטיפול חבר שעוזב, כי לא התמנה מחליף.

Ⓜ יש לנהל תיק נייר בכל הליכי המשפחה. תוכנת נט משפט המיט על כלל השופטים שיטת עבודה השוחקת את השופט, ובכלל זה, הצורך להקליד החלטות. אולם בענייני משפחה הצורך לנווט בנט משפט בין התיקים הקשורים הרבים – לעתים עשרים ויותר, שחלקם סגורים וחלקם פתוחים – ולחפש את התיקים העיקריים המתנהלים במקביל, לפעמים חמישה ויותר, כולל בקשות רבות - מקשה מאוד וגוזל זמן רב. תקלות בתיוק של מסמכים ע"י אנשי המזכירות ועל ידי עורכי דין המגישים מסמכים ישירות, והצורך לחפש ולחזור ולחפש מסמכים ובקשות והחלטות כדי למנוע פיספוסים וכפילויות, מקשים פי כמה מונים בתיקי משפחה. יוזכר שבהליך הפלילי והאזרחי הרגיל, יש רק תיק אחד והבקשות שבתוכה. כל זאת, אם לא תהיה החלטה להיפרד מנט המשפט, אשר נגוע בתקלות רבות, עיטיות, והפסקות שירות בלתי צפויות.

Ⓜ יש לאפשר לסגן נשיא לענייני משפחה, באישור שופט ראשי או נשיא לענייני משפחה, לקבוע כי הליך יישמע בפני הרכב של שלושה שופטים.

124. יש גם להתייחס באופן רציני לאמצעים הדרושים למניעת שחיקה burnout. במאמרם מלומדים רזניק, מיאט ומארוטה (ה.ש. 28 לעיל) מציעים שני מישורים חשובים:

Ⓜ חיוב השופט לנצל את כל החופשות וכל השבתונים המגיעים לו, וזאת בתנאי ברור שלא יעסוק בכתיבת פסקי דין או בטיפול בתיקים כאשר הוא בחופשה או בשבתון.

Ⓜ התייעצות עם פסיכולוג, בסודיות, משך 90 דקות פעם בחודש. לדברי הכותבי המאמר, התייעצות כזאת תאפשר לשופט לבטא את מצוקותיו בגלל העומס, ולקבל ייעוץ כיצד למתן את העומס.

125. הפרדיגמה המקובלת, שבית המשפט תפקידו להכריע סכסוך נקודתי בין הצדדים וליתן פסק דין, אינה מתאימה, כאמור לעיל, בענייני משפחה רבים מאוד. ישנן סוגיות רגישות ביותר, כגון שאלת האפוטרופסות על ילדים, אצל מי יגור ילד מרבית הזמן והקשר שלו עם הורה אחר או בני משפחה אחרים. יש מקרים שבהם בית משפט חייב לפעול על ציר של זמן לא מבוטל, אפילו של שנים, על מנת להביא ליציבות בחיי הילד.

126. דוגמא לכך היא תיק שבו טיפולתי במשך מספר שנים. מדובר בילד שנולד לזוג אשר נפרדו סמוך לאחר לידתו, והאם, אף כי היא לכאורה אם מטיבה, עשתה וחזרה ועשתה הכל כדי להכשיל את הקשר של הילד עם אביו. היא חיבלה בדרכים שונות בהסדרי הקשר שנקבעו בהסכמה וכן באלה שנקבעו על ידי בית המשפט, אף כי נקבע כי האב אינו מהווה סכנה לקטין והקטין נהנה מהמפגשים עימו. ההליך התנהל על בסיס של החלטות שניתנו לאחר קבלת תסקירים וחוות דעת, מתן החלטות מפורטות יותר ויותר, והליכים על פי סעיף 6 לפקודת ביזיון בית משפט, עד אשר בסיכומו של דבר, המצב התייצב וניתן היה להוציא פסק דין. זו רק דוגמה אחת מתוך רבים. ובמקרים כאלה הלחץ המופעל על שופט, מטעם נשיא בית משפט או הנהלת בתי המשפט, "לסגור" תיק אחרי פרק זמן מסוים, מחטיא את המטרה, אשר איננה לסיים הליך בפסק דין תוך פרק זמן סטנדרטי אלא להביא ליישוב הסכסוך בתוך המשפחה, לתועלת הילדים.

127. הליכי משפחה אינם הליכים אזרחיים רגילים, כי מדובר במתדיינים אשר היחסים ביניהם מתקיימים שנים, לפעמים עשרות בשנים (כגון במקרה של אחים וענייני עזבון) לפני שהתיק מגיע לבית המשפט. בית המשפט צריך לעמול, במהלך ניהול ההליכים ובניסוח פסק דינו, על מנת שאחרי ההתדיינות יהיו יחסים תקינים. כל ניסיון להכתיב לוח זמנים לטיפול בתיק (למעט מקרים מאוד מיוחדים, כגון החזרת ילד חטוף – ראה תקנות 295, ת295) מצביע על חוסר הבנת הדינאמיקה של ההליכים, שלא לדבר על העומס על שופטי המשפחה, אלו התייחסתי לעיל.

128. כל ניסיון להשוות בין תיק אזרחי או תיק פלילי לבין תיק משפחה, מבחינת הזמן הנחוץ, ומבחינות אחרות, מוטעה. דוגמא לגישה מוטעית היא דו"ח שהוגש בשנת 2006 "אמידת העומס היחסי בעבודת השיפטים לפי סוג התיק" בגין בית משפט השלום בירושלים (דניאל וסרטל ושלומי פריזט, א.ג.פ. אפלייד אקונומיקס בע"מ). הבסיס לבחינה הסטטיסטית היה שעות הדיון באולם וכמות הדיונים. לכן לא הובא בחשבון ההבדל העצום בין תיק פלילי, אשר לגביו עבודת השופט בלשכתו מצטמצמת לעיון בכתב האישום והמוצגים ותסקירי המבחן וכתביבת החלטות ופסקי דין, לבין עבודת שופט משפחה בלשכתו (ובביתו), הכוללת עיון בכתבי טענות ובקשות, בתצהירים ובתסקירים ובחוות דעת, טיפול בבקשות ביניים רבות, שיחות עם ילדים, וכתביבת החלטות ופסקי דין. חלק ניכר של הליכי המשפחה, כגון טיפול בבקשות למינוי אפוטרופוס, אף כי מצריכים קריאת דוחות ותסקירים, וכן בקשות להתרת נישואין, אינם מצריכים בדרך כלל דיון באולם, ולכן לא הובאו בחשבון תיקים מסוג זה בבדיקת העומס, אף כי זמן רב מוקדש להם. לכן ההנחה במחקר האמור, כי "התפלגות זמן העבודה בלשכת השופט אינה שונה בצורה משמעותית בין בתי המשפט השונים" (שם, עמ' 7 ה.ש.2) אינה נכונה כלל ועיקר. משום כך, לממצאים שבדו"ח אין תוקף. אבל נראה שממצאים אלה היוו בסיס, לפחות עד לאחרונה, להקצאת כח אדם שיפוטי לבית המשפט לענייני משפחה.

השתלמויות

129. בכל שנה מקיים המכון להשתלמות שופטים השתלמות לשופטי משפחה. אחת המטרות של השתלמויות אלו היא לחשוף את שופטי המשפחה לדיסציפלינות השונות ולאסכולות השונות, בתחומי המחקר והטיפול, ובין היתר, התפתחות הילד,

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

פסיכולוגיה של הילד, המתבגר והמבוגר, עבודה סוציאלית, פסיכיאטריה, שיטות יישוב סכסוכים, וכיו"ב. מוזמנים מרצים בכירים מתחומים אלה.

130. אני רואה חשיבות רבה בהשתלמויות מסוג זה, ויש להציע, נוסף על ההשתלמויות השנתיות, השתלמויות עומק בתחומים הטיפוליים עבור אותם שופטי משפחה, וגם שופטים בערכאת ערעור, אשר לפני שנתמנו לטפל בתיקי משפחה לא עסקו בתחום זה.

131. יש גם לעודד השתלמויות משותפות, כפי שחודשו בזמן האחרון, שבהן ישתתפו דיינים של בתי הדין הרבניים, קאדים של העדה המוסלמית ושל העדה הדרוזית, כמרים המכהנים כשופטים בבתי הדין הנוצריים, יחד עם שופטי משפחה ושופטים של ערכאות ערעור. השתלמויות אלו עוסקות בכל התחומים שהם משותפים לכל מי שדן בענייני משפחה, ולא רק בסוגיות שיש בהן דין שונה בין ערכאה לערכאה, או סוגיות של סמכות, והן מביאות להבנה הדדית ולהעמקת הידע אצל כל המשתתפים.

פרסום החלטות ופסקי דין

132. המחוקק קבע כי הליכי משפחה יתקיימו בדלתיי סגורות, למעט מספר חריגים (סעיף 68(ה)(1) לחוק בתי המשפט (נוסח משולב) התשמ"ד-1984, ואיסור פרסום בעקבות החסיון (סעיף 70 שם). כתוצאה מכך באישור החלטה או פסק דין לפרסום, בית המשפט מקפיד על הסרת כל דבר אשר עלול להביא לידי זהוי בעלי הדין ואחרים אשר לטובתם נקבע החסיון.

133. יחד עם זאת, יש עדיין שנוהגים לכנות את הצדדים "פלוני" ו"אלמוני", כאשר ישנם מאות ואולי אלפי פסקי הדין הנושאים שמות אלה, והדבר מקשה על חיפוש פסק דין במאגרים. לכן, יש להנהיג, כחובה, החלפת שמות הצדדים, גם בכותרת פסק דין המאושר לפרסום וגם בגוף פסק הדין, באותיות (אשר אינם חייבים להיות ראשי תיבות שמו, בפרט כשיש איזכור של אדם אחר אשר יש לו שם המתחיל באותו אות של בעל דין). כך גם כאשר יש לצורך לאזכר מקומות. וכאשר מדובר בקטין, ניתן לכנות את פסק הדין "בעניין א.", קטין". יש גם להמנע משימוש באותה אות לייצג נותר מאדם אחד. גם על ערכאות ערעור להשתמש באותה כותרת בפרסום החלטותיהם ופסקי הדין באותו עניין. (ראה מאמרי: שלושה אוחזים בילדה – כיצד? בעקבות בע"מ 7038/12 פלוני נ' פלוני ואח', פורסם בנבו ספרות).

מחקר והערכה

134. כל מערכת זקוקה לאמצעי בקורת איכות, ובתי משפט לענייני משפחה זקוקים במיוחד לכלים כדי לבחון ומה השפעתם על בעלי העניין – בפרט ילדים והוריהם – לטווח הארוך, של ניהול ההליכים, והאם ההסכמים וההכרעות מביאים תועלת ומיושמים בפועל. לא נראה שבארץ ישנם גופים המעריכים באופן סיסטמאטי את פועלם של בתי המשפט לענייני משפחה, והדבר חסר במישורים רבים. לדוגמה, שופט המנסח החלטה או פסק דין בצורה מסויימת אינו יודע אם הניסוח יצליח למנוע סכסוכים נוספים; רק במקרים קיצוניים יוחזר העניין לבית המשפט. אולם יתכן (והדבר מובא לידיעת השופט רק באופן מקרי אם בכלל) שההורים רואים שההחלטה אינה מתאימה להם או לילדים, ומחליטים בעצמם לפעול בצורה אחרת, עם פוטנציאל רב לאי הבנות וסכסוכים. אני מניח גם שיש שופטים רבים שסקרנים לדעת מה עלה בגורלו של ילד אשר לעניינו הקדישו זמן רב ומחשבה עמוקה – האם התגבר על המעורבותו שלו בסכסוך בין ההורים, והאם הצליח לבנות מערכת זוגית טובה למרות כשלונם של ההורים לעשות כן.

135. אכן, עלולות להיות בעיות בגיוס בעלי דין לשעבר וילדיהם למחקרים מסוג זה, אולם עבודה שנעשתה בחו"ל – מחקרית למשך עשרות שנים של המנוחה יהודית וולרשטיין בארה"ב, ומחקרית של ג'ניפר מקינטוש באוסטרליה – מוכיחה שניתן להפיק מסקנות, המועילות מאוד בעבודה השוטפת של השיפוט.

136. לכן יש להקים יחידה, בתוך מערך המחקר של בתי המשפט, שתפקידה ליזום מחקרים בסוגיות המיוחדות לענייני משפחה. יש לדאוג שיתקיים שיח בין שופטי המשפחה, ככל האפשר באמצעות נשיא או שופט ראשי או ועדה מייצגת מקרב שופטי המשפחה, כדי להצביע על הנושאים שבהם המחקרים נחוצים. כמוכן יהיה צורך בשיתוף פעולה ברמת הנהלת בתי המשפט, כדי לאפשר גישה לתיקים תוך שמירת חסיונם ופרטיותם של המעורבים.

סיכום

137. בית משפט לענייני משפחה הישראלי כיום הוא מוסד אשר, בכל מבחן השוואתי, נותן שירות טוב ומטיב לרוב המשפחות שבטיפול. ניתן לקבוע כי המודל הישראלי מצליח.

138. יחד עם זאת, תמיד ניתן לשפר.

139. כפי שצויין, מאמר זה אינו נכנס לתיקונים אשר נחוצים, לסברת רבים, בשאלות הדין הקוגנטי בענייני מזונות ילדים, חלוקת רכוש, מרוץ הסמכויות, וכיו"ב. התרכזתי בעיקר באותן סוגיות אשר מחייבות, לעניות דעתי, שינוי בתפיסות מסויימות, וכן ושינויים במערכת בית המשפט, בסדרי דין ובנהלים, שיהיה בהם כדי לשפר את היעילות של הטיפול בילדים ומשפחותיהם. אימוץ ההמלצות עשוי להביא לידי חסכון טורח מיותר, חסכון זמן שיפוטי, ושיפור באיכות ובעמידות של ההסדרים שיושגו. בעניינים אלה ניתן ללמוד מהנעשה במקומות אחרים בעולם, והבאתי דוגמאות של תהליכים ושיטות אשר ניתן לשקול אימוצם בישראל.

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

140. צרפתי רשימת השינויים המוצעים, לפי סעיפי המאמר; תקוותי היא שהדברים ישמשו כאמור בסיס להמשך דיון לקראת שינוי בקרוב. בעניין זה, אשמח מאוד לקבל הערות והסתייגויות, לפי כתובת דוא"ל philipmarcusjurist@gmail.com.

141. תודתי לכל אלה שסייעו בהכנת מאמר זה.

עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

פיליפ מרכוס, שופט בדימוס

נספח

תיקונים ושינויים מוצעים: חקיקה ונהלים

ההתייחסות בתחילת כל קטע היא לסעיפי המאמר. יתכן שבחלק מההצעות יש לנהל פיילוט בבתי משפט מסויימים, תוך מתן הוראות או נהלים מקומיים או בדרך של חקיקה לזמן מוגבל.

חקיקה ראשית

סעיפים 10-13

1. תיקון חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות התשכ"ב 1962 (חוק האפוטרופסות): סעיפים בהם מופיע המונחים "החזקה", "משמורת", "ביקור" יופיעו במקומם "אחריות הורית", "הסדרי שהות".
2. אין לשנות את המונח אפוטרופסות, המשקפת את מכלול חיובי ההורים ותפקידיהם.
3. חוק הנוער (טיפול והשגחה) התש"ך 1960 (חוק הנוער): החלפת המונח "משמורת" ל"אחריות הורית".

סעיף 23

1. תיקון חוק בתי המשפט (נוסח משולב) התשמ"ד 1984 (חוק בימ"ש): בסעיף 79ג(א) תופיע הגדרה חדשה: "יישוב סכסוך משפחה": שיטת יישוב סכסוך, כולל גישור, הערכה ניטראלית מוקדמת, תאום הורי, וכל שיטה אחרת הנועדה להביא ליישוב סכסוך העניין המובא בפני בית המשפט לענייני משפחה".

סעיף 33

1. תיקון סעיף 7 חוק בית המשפט לענייני משפחה התשנ"ה 1995 (חוק במל"מ): אחרי המילים "בעניינו של קטין" יבוא "ובכלל זה תיאום הורי".

סעיף 43-44

1. תיקון סעיף 61(6) לחוק במל"מ: להוסיף סעיף משנה "ה 1) חוק ההגנה על חוסים התשכ"ו – 1966".
2. תיקון סעיף 61(6) לחוק במל"מ: להוסיף סעיף משנה "ה 2) חוק הסעד (טיפול במפגרים) התשכ"ט – 1969".

סעיפים 51-57

1. תיקון לסעיף 2(ב) לחוק במל"מ: אחרי המילים "וכן למנות" יוספו המילים: "נשיא (או שופט ראשי) של בתי המשפט לענייני משפחה"; ואחרי המילים "על מינוי של" יוספו המילים "נשיא (שופט ראשי) ושל"; ואחרי המילים "על מינויו וכהונתו של" יוסיפו "נשיא (שופט ראשי) ושל".

סעיפים 58-60

1. תיקון לסעיף 2 לחוק במל"מ: להוסיף סעיף משנה "ב 1): נשיא בית משפט העליון בהתייעצות עם נשיא (שופט ראשי) של בתי המשפט לענייני משפחה, ימנה מקרב שופטי בית המשפט לענייני משפחה או שופטי בית משפט המחוזי אשר כשירים להתמנות לשופט משפחה על פי סעיף משנה (ג) להלן, שופט רשת בינלאומי, אשר ישמש נציג ישראל ברשת הבינלאומית של שופטים הדנים בהליכים על פי האמנה בדבר ההיבטים האזרחיים של חטיפה בינלאומית של ילדים".

סעיפים 64-72

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

1. תיקון סעיף 6(ח) לחוק במל"מ: הנוסח הקיים יוחלף בסעיף כדלהלן: "שופט נוער הדן בתובענה שהוגשה לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960, רשאי להורות כי התובענה תועבר לבית המשפט לענייני משפחה, אם הוא סבור כי טובתו של הקטין עשויה לחייב מתן סעדים, כולל מינוי אפוטרופוס נוסף או הגבלת אפוטרופוסות, אשר בסמכותו של בית המשפט לענייני משפחה."

סעיף 86-87

1. בסעיף 7 לחוק במל"מ, במקום המילים "על פי החלטת בית המשפט לענייני משפחה ובפיקוחו" יבוא "בהוצאה לפועל", ובמקום המילים "באמצעות לשכת הוצאה לפועל" יבוא "בבית המשפט".

2. סעיף 7 לחוק במל"מ, בסוף, להוסיף: "על אף האמור, הליכי אכיפת צו, החלטה או פסק דין על פי סעיף 6 לפקודת בזיון בית המשפט יתנהלו בבית המשפט שבו ניתנה ההוראה".

סעיף 92

1. יש לחקוק את הוראות הצעת חוק בית משפט לענייני משפחה (תיקון – בית משפט לערעורי משפחה) התשס"ה-2004.

2. עד לחקיקה זו יש לתקן את חוק במל"מ כך שהסעיף 9 הקיים יסומן כסעיף משנה (ב), ולפניו יתווסף סעיף משנה: "9(א). בהרכב בית המשפט הדן בערעור או בקשת רשות ערעור בענייני משפחה ישב שופט כשיר להתמנות לשופט בית המשפט לענייני משפחה על פי סעיף 2(ג) לעיל; בערעור או בקשת רשות ערעור הנידון בפני דן יחיד, אותו שופט יהיה כשיר להתמנות לשופט בית המשפט לענייני משפחה כאמור."

סעיף 94

1. יש להוסיף הוראה ל הצעת חוק בית משפט לענייני משפחה (תיקון – בית משפט לערעורי משפחה) התשס"ה-2004 לפיו: "נשיא (שופט ראשי) לענייני משפחה בהתייעצות עם נשיא בית משפט העליון רשאי לקבוע כי דיוני בית המשפט לערעורי משפחה יתנהלו בבית משפט מחוזי בכל מחוז, אם בדרך כלל ואם בעניין מסויים."

סעיף 95

1. בסעיף 9 לחוק במל"מ יש להוסיף: "ג) נשיא בית משפט העליון רשאי להורות כי להרכב בית משפט העליון הדן בערעור בענייני משפחה יצטרף, כחבר הרכב מלא, דין או קאדי או שופט של בית הדין הדתי של העדה אליו משתייכים בעלי הדין או מי מהם, אם יראה כי הדבר נחוץ לצורך דיון בערעור או כדי למנוע התדיינות נוספת; כך יהיה הדבר אף בדיון נוסף וכן בדיון בעתירה לבית המשפט הגבוה לצדק בענייני משפחה."

סעיף 96

1. בסעיף 9 לחוק במל"מ יש להוסיף: "ד). בטיפול בערעור או בקשת רשות ערעור בענייני משפחה, רשאית ערכאת הערעור להורות כי עובד יחידת הסיוע של בית המשפט לענייני משפחה, שבו ניתן פסק הדין או ההחלטה נשוא הליך הערעור, אשר יתן את השירותים לבעלי הדין ולבית המשפט כאמור בסעיף 5, בשינויים המחוייבים לפי העניין."

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

סעיף 97

1. בסעיף 9(א) לחוק במל"מ (לפי התיקון המוצע בסעיף 92) אחרי המלים "ראיות נוספות" יש להוסיף: "לשם קבלת מידע מעודכן בעניין נושא הערעור".

חקיקת משנה

פורסמה לאחרונה טיוטא של תקנות סדר הדין האזרחי, אשר כולל חלק מהשינויים לפי המלצות ועדת שניט. ההצעות להלן משלימות את התיקונים המוצעים שם.

סעיף 21

1. תיקון תקנות סדר הדין האזרחי התשמ"ד 1984 (תקסד"א): תיקון תקנה 9 בעניין כותרת מסמך פתיחת ההליך, כשהכותרת בעניין ילדים תהיה כאמור בסעיף 20 למאמר.

סעיף 24

1. תיקון תקסד"א: בתקנות 258כב, כג, כד: במקום המילה "פישור" יבוא "יישוב סכסוך משפחה".

סעיף 33

1. תיקון תקסד"א, או התקנת תקנות חדשות, בעניין תיאום הורי, ובכלל זה הסדרת התפקידים, סמכויות, תשלום, אתיקה מקצועית וכו".

סעיף 88

1. תיקון תקסד"א: יתווסף פרק כ'3 אכיפת הוראות בית המשפט לענייני משפחה: "258לד. בית המשפט רשאי להוסיף לכל צו, החלטה, הוראה או פסק דין אזהרה כי המפר הוראת בית המשפט עלול להידון, בגין בזיון בית משפט, למאסר בפועל או קנס, כדי לגרום לו להימנע מהפרות נוספות; כן העובר על צו שיפוטי מבצע עבירה על פי סעיף 287 לחוק העונשין התשל"ז 1977, שעונשו עד שנתיים מאסר, ולמקרה של פגיעה בחייו, בגופו או בשלומו של אדם אחר מפני המפר, עונשו מאסר עד ארבע שנים".

2. לאחריו יתווסף: "258יא3. על אף האמור, בית המשפט רשאי להורות כי הדיון בקדם משפט, וכן הדיון בבקשה לסעד ביניים, כשאין צורך במתן עדות, יתנהל בכינוס וידאו או בכל דרך אחרת הנראית צודקת בנסיבות העניין. במקרה כזה, יתן בית המשפט הנחיות בדבר זהות המשתתפים בדיון בדרך זו, ובעניין הסידורים הטכניים הנחוצים ונשיאה בעלותם."

סעיף 98

1. בתקסד"א תקנה 258ט(ד) תבוטל.

סעיפים 99-100

1. בתקסד"א תקנה 258יא תסומן 258יא2.
2. לפניו יתווסף: "258יא1. לפחות 7 ימים לפני קדם המשפט הראשון בהליך, וכן בכל שלב אחר לפי הוראות בית המשפט, יגישו ב"כ הצדדים הודעה משותפת, אשר תכלול רשימת

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

העובדות הרלוונטיות המוסכמות ורשימת הפלוגתאות העובדתיות, וכן רשימת הסוגיות המשפטיות שבהן דרושה הכרעת בית המשפט."

סעיף 101-102

1. בתקסד"א תתווסף תקנה 258כז (1):

"(א) סגן נשיא לענייני משפחה רשאי להורות כי על אף קביעת מועד לדיון הוכחות בפני השופט אשר דן בהליך, יתקיים דיון טרום הוכחות בפני שופט אחר של בית המשפט (להלן – שופט הדיון).

(ב) דיון טרום הוכחות יתקיים לפחות 21 יום לפני המועד שנקבע לתחילת דיון ההוכחות.

(ג) לפחות 14 יום לפני דיון טרום הוכחות יגישו בעלי הדיון במשותף תיק ובו יכללו את כל כתבי הטענות, כל הפרוטוקולים של הדיונים (ובכלל זה בקדמי משפט, בקשות לסעדי ביניים וכיו"ב), כל תצהירי עדות ראשית וחוות הדעת שהוגשו או שבכוונתם להגיש, וכן כל התכתובת ורישומים בנוגע למשא ומתן שהתנהל בין הצדדים, אף אם מסמכים ושיחות התנהלו מבלי לפגוע בזכויות. כל עמוד שבחבילה ימוספר במספר סידורי.

(ד) בדיון טרום הוכחות יתייצבו כל בעלי הדיון ועורכי הדיון המייצגים אותם.

(ה) שופט הדיון יהיה רשאי לשמוע את הצדדים ובאי כחם ולהציע דרכים לסיום הסכסוך, וכן רשאי הוא להביע עמדה בדבר הסיכויים של כל אחד מהצדדים אם יתנהל דיון הוכחות.

(ו) אם הצדדים יגיעו להסדר אשר מסיים את ההליך, שופט הדיון יהיה רשאי לתת תוקף של פסק דין להסכם בין הצדדים.

(ז) אם הצדדים יגיעו להסדרים חלקיים או הסדרים דיוניים או בדבר הגשת ראיות ומתן עדויות בעקבות דיון טרום הוכחות, שופט הדיון רשאי ליתן להסכמות תוקף של החלטה.

(ח) ייאסר על הצדדים ועל באי כחם לגלות כל פרט מדיון טרום הוכחות, למעט הסכמים או הסכמות שקבלו תוקף כאמור, בפני כל גורם שהוא בכל שלב שהוא, אלא בהסכמת כל הצדדים שהשתתפו בדיון."

סעיפים 103-110

1. בתקסד"א תתווסף תקנה 258ה(1):

"(א) על אף האמור, הליך שהצדדים לו הם הורי הקטין, בנוגע לאחריות הורית, שהות הילד אצל מי מההורים, חינוכו, הטיפול הרפואי או הנפשי בו, מקום מגוריו, וכל דבר אחר שבאחריותם ובסמכותם של ההורים בהיותם אפוטרופסים על הקטין, ייפתח בדרך של בקשה ליישוב סכסוך.

(ב) הבקשה תוגש לפי טופס 26: לבקשה יצרף המבקש את טיוטת ההסדר בדבר הקטין (להלן – טיוטת הסכם הורות) אותו הוא מבקש. תחולנה עליה תקנות 258יט(ג), 258יט 1, 258 כ(ב) 1, 258 כב ו- 285כג בשינויים המחוייבים.

(ג) הפנה בית המשפט את הבקשה ליחידת הסיוע, תצא להורה השני הודעה על כך, והוא רשאי להגיש, תוך 21 יום מהמצאת ההודעה, הסכמתו להפניית העניין ליחידת הסיוע, אליה יצרף טיוטת הסדר בדבר הקטין אותו הוא מבקש.

(ד) הגיש ההורה האחר הודעה כאמור בתקנת משנה (ג) לעיל, תזמין יחידת הסיוע את ההורים לשיחה שתתקיים לא יוחר מאשר 45 יום מהגשת הבקשה. יחידת הסיוע תדווח לבית המשפט על הנעשה תוך 30 יום מקיום המפגש הראשון.

(ה) אם בית המשפט החליט שלא להפנות את הצדדים ליחידת הסיוע על פי תקנה 258כ(ב) 1; או ההורה השני לא השיב להזמנה או הודיע כי הוא אינו מסכים להפניה ליחידת הסיוע, בזמן שנקבע בתקנת משנה (ג) לעיל; או הודיעה יחידת הסיוע שאליה הופנתה בקשה לבית המשפט כי הצדדים לא הגיעו ליישוב הסכסוך בהסכמה, כי אז יורה בית המשפט למבקש להגיש כתב תביעה תוך 30 יום מהמצאת ההחלטה.

(ו) אין באמור בתקנה זו כדי למנוע מבית המשפט להפנות את הצדדים ליחידת הסיוע בכל שלב של ההליך המתנהל בפניו.

(ז) אין בתקנה זו כדי למנוע הגשת בקשה לסעד זמני הנועד להגן על הקטין מפני פגיעה פיזית או התעללות, כי אז, אם טרם הוגש כתב תביעה, יוגש כתב תביעה יחד עם הבקשה לסעד זמני

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

כאמור; נוסף על כך, רשאי הורה להגיש בקשה, בטרם הגשת בקשה ליישוב סכסוך על פי תקנת משנה (א) לתקנה זו, בקשה במעמד צד אחד לפתוח את ההליך בהגשת כתב תביעה בגלל נסיבות מיוחדות (להלן – בקשת פטור), ובית המשפט יכריע, בהחלטה מנומקת, בבקשת הפטור תוך 30 יום מהגשתה.

(ח) בכל מקרה שתותר הגשת כתב תביעה כאמור, התובע יצרף טיוטת הסכם הורות, ולכתב ההגנה יצרף הנתבע טיוטא להסכם הורות.

סעיף 111

1. בתקסד"א, תקנה 258 כח תתוקן: אחרי המילה "ערעור" המילה "כאמור" תמחק, ויתווסף: "בעניינו של קטין כאמור בתקנה 258(3), (4), (5), (6), (8), (10), (12), (12ב), ו-13), וכן כאמור בתקנה 12ג) וכן".

סעיף 112

1. בתקסד"א, תקנה 258 לג הקיימת 258לג(ב).
2. תתווסף תקנת משנה: "258לג(א) הדיון בערעור על פסק דין, ובבקשת רשות ערעור על החלטה, בנוגע לקטין, למעט בעניין מזונותיו או רכושו, יתקיים לא יאוחר מאשר בתום 45 יום מיום הגשת הערעור או בקשת רשות הערעור, ופסק הדין יינתן תוך 30 יום מיום הדיון או מהיום האחרון שנקבע להגשת אחרון הסיכומים בכתב, לפי העניין, ובכל מקרה לא יאוחר מאשר בתום 105 יום מיום הגשת הערעור, כשימי פגרה כלולים במניין הימים."

סעיף 117

1. בכללי לשכת עורכי הדין (אתיקה מקצועית) התשמ"ו-1986, אחרי כלל 14(א) יבוא: "14(א) מבלי לפגוע בכלליות האמור בכלל 14(א) לעיל, בהליך המתנהל בבית המשפט לענייני משפחה או בהליכי ערעור על החלטתו או פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה, לא ייצג עורך דין לקוח שהוא בן משפחתו בדרגה ראשונה או שנייה".

נהלים וכו'

(ניתן לפעול על פי הוראות נשיא בית משפט העליון או להסמיך נשיא או שופט ראשי או, לפי העניין, סגן נשיא לענייני משפחה, להוציא נהלים.)

סעיף 85

יש להסמיך את סגן הנשיא בבית המשפט, שבו מתנהלים הליכים של משפחה מסויימת למשך חמש שנים בפני שופט אחד, להתייעץ עם השופט בדבר העברת ההליך למושב אחר, ואם הדבר נראה ראוי, לאחר קבלות עמדות הצדדים להליך, להורות על המשך הליכים בפני מושב אחר.

סעיף 87

הליכים לאכיפת הוראה בפסק דין באמצעות סעיף 6 לפקודת בזיון בית משפט יתנהלו, ככל האפשר, בפני השופט אשר נתן את ההוראה שלפי הטענה הופרה.

סעיף 123

1. יש למנות שופט בעוד מועד שיחליף שופט אשר עוזב את בית המשפט לענייני משפחה עזיבה צפויה מראש – כגון פרישה או קידום או העברה לבית משפט אחר.
2. יש לגייס מתמחה עבור כל שופט משפחה, נוסף על עוזר משפטי.
3. יש לאפשר לשופט לנהל תיק נייר, במקום או במקביל לניהול תיק באמצעות נט משפט, ולצורך כך להעסיק כח אדם מתאים.

סעיף 124

1. יש לחייב שופט לנצל כל ימי החופשה, כולל החופשה העראית, וכל השבתונים, ולאסור עליו לעסוק בעבודה השיפוטית השוטפת, ובפרט כתיבת פסקי דין, בזמנים אלה.
2. יש להעמיד לרשות השופט אפשרות להתייעץ לפחות 6 פעמים בשנה עם פסיכולוג של יחידת הסיוע או פסיכולוג אחר לפי בחירתו, על חשבון המדינה, כדי להקנות לו דרכים להתמודד על לחצים הנובעים מהעבודה.

סעיף 128

יש להזמין מומחים שיצביעו על הדרך לקבוע את מספר השופטים הנחוצים לעבודה השוטפת של כלל בתי המשפט לענייני משפחה, לפי אמות מידה נכונות. יש להתחשב בעומס התיקים וגם העומס הרגשי של תיקי המשפחה והמאפיינים המיוחדים של העבודה; ויש מדי פעם לעדכן את מספר השופטים לפי השינויים במספר התיקים ובמאפיינים האחרים.

סעיפים 129-131

1. יש לקיים השתלמות עומק בעניינים טיפוליים: התפתחות הילד, פסיכולוגיה של הילד, המתבגר והמבוגר, עבודה סוציאלית, פסיכיאטריה, שיטות יישוב סכסוכים, אשר ההשתתפות בה יהיה חובה על כל שופט חדש וזאת טרם השבעתו או תוך 6 חודשים מיום השבעתו, וכן על כל שופט של ערכאת ערעור, אשר במסגרת עבודתו ידון בענייני משפחה, תוך 6 חודשים מיום שיבוצו לשמוע ערעורי משפחה.
2. יש לקיים, אחת לשנתיים לפחות, השתלמות משותפת אשר בה ישתתפו דיינים של בתי הדין הרבניים, קאדים של העדה המוסלמית ושל העדה הדרוזית, כמרים המכהנים כשופטים בבתי הדין הנוצריים, יחד עם שופטי משפחה ושופטים של ערכאות ערעור. יש לחייב כל שופט משפחה להשתתף בהשתלמות מסוג זה תוך שנתיים מיום השבעתו, וכל שופט משפחה ותיק ושופט של ערכאת ערעור שדן בענייני משפחה, ואשר טרם השתתף בהשתלמות מסוג זה, שיעשה כן בהזדמנות הראשונה.

סעיפים 132-133

1. יש לקבוע נוהל מחייב בדבר כותרת ותוכן של החלטה או פסק דין המיועד לפרסום, לעניין הסוואת שמות המעורבים ופרטים מזהים אחרים. ציון השמות יהיה לפי אותיות שימייצגים את השמות כל אחד מהמעורבים. בכל החלטה או פסק דין נוסף באותו עניין, גם בערכאות ערעור, תהיה הכותרת זהה לזאת שבפסק הדין הראשון שהותר לפרסום.

סעיף 136

1. יש להקים יחידה, במערך המחקר של בתי המשפט, אשר תנוהל על ידי מי שנבחר ע"י נשיא או שופט ראשי לענייני משפחה, או סגני הנשיאים, בהתייעצות עם ראש המכון להשתלמות שופטים. תפקידי היחידה יכללו בצוע מחקרים, או הזמנת חוקרים לבצע מחקרים, באספקטים השונים של עבודת בתי המשפט לענייני משפחה. יש להבטיח שיתוף

פיליפ מרכוס : עתיד בית המשפט לענייני משפחה: פרדיגמות חדשות, תיקוני חקיקה ועוד

פעולה ברמת הנהלת בתי המשפט, כדי לאפשר גישה לתיקים תוך שמירת חסיונם ופרטיותם של המעורבים.

פיליפ מרכוס

שופט בית המשפט לענייני משפחה (בדימ')

philipmarcusjurist@gmail.com

שבט תשע"ג ינואר 2013